

RF – Rogalandsforskning. <http://www.rf.no>

Tarja Tikkanen
Evaluering av
”Manifest mot mobbing 2002-2004”
Delrapport 1

Rapport RF – 2004/057

Prosjektnummer: 7201959
Prosjektets tittel: Evaluering av Manifest mot mobbing 2002-2004
Kvalitetssikrer: Terje Lie

Oppdragsgiver(e): Læringscenteret
Forskningsprogram:

ISBN: 82-490-0309-8
Gradering: Konfidensiell (åpen fra: 01. mai 2004)

Forord

Kommunenes Sentralforbund, Utdanningsforbundet, Foreldreutvalget for grunnskolen og Barneombudet har i samarbeid med regjeringen Bondevik iverksatt ”Manifest mot mobbing 2002-2004” for aktivt å medvirke til at mobbing ikke skjer i norske barnehager, skoler og fritidsmiljøer (23.9.2002). I tråd med programplanen i manifestet utlyste Læringscenteret (LS) en forskningsbasert evaluering av denne satsningen (3.7.2003).

Rogalandsforskning (RF) fikk oppdrag å evaluere denne satsningen. Det skal utarbeides to underveisrapporter. Denne rapporten er den første av disse to. Den andre skal leveres innen 23. september 2004, og en sammenfattende sluttrapport skal ferdigstilles 31. desember 2004.

Vi takker eierne av kartleggingsundersøkelsene for at de har skaffet til veie materialet som er grunnlaget for analysene i denne rapporten og for en interessant vitenskaplig dialog. Vi takker også Læringscenteret for all støtte og oppmuntring under arbeidet så langt. Til slutt takk til Manifestpartene for konstruktive diskusjon i møtene som vi har hatt.

Stavanger, 21. april 2004

Tarja Tikkanen, prosjektleder

Innhold

Sammendrag	iv
1 INNLEDNING	1
2 PROBLEMSTILLING	1
DEL I: TEKNISK RAPPORT OM FRAMGANG I EVALUERINGEN	2
3 ARBEIDSPLAN OG OVERSIKT OVER FRAMGANG I EVALUERINGEN	2
DEL II: FOREKOMSTEN AV MOBBING I BARNEHAGE, SKOLE OG FRITID – FORELØPIGE RESULTATER FRA EVALUERINGEN.....	6
4 FOREKOMSTEN AV MOBBING I BARNEHAGE, SKOLE OG FRITID	6
4.1 Konseptuelle og metodiske utfordringer i vurdering av forekomsten av mobbing	6
4.2 Barnehage.....	9
4.3 Skole.....	11
4.4 Fritidsmiljø.....	31
4.5 Utviklingsstrekk når det gjelder forekomst av mobbing.....	31
4.6 Innvirkning av den nasjonale strategien om nulltoleranse på forekomsten av mobbing i barnehage, skole og fritidsmiljø?	32
4.7 Vurdering av forekomsten av mobbing blant ulike grupper	33
5 NORDISK PERSPEKTIV PÅ MOBBING.....	34
5.1 Danmark.....	34
5.2 Sverige.....	35
5.3 Finland.....	36
6 NOEN FORELØPIGE KONKLUSJONER.....	37
REFERANSER.....	39
VEDLEGG	41

Sammendrag

Rogalandforskning (RF) fikk oppdraget med å evaluere Manifest mot mobbing 2002-2004. Denne rapporten er den første delrapporten i prosjektet. Evalueringsprosjektet er basert på problemstillingen som er beskrevet i kravspesifikasjonen fra oppdragsgiveren. Denne rapporten skal belyse spørsmålet om *forekomsten av mobbing i barnehage, skole og fritidsmiljø*. De syv undersøkelsene som var inkludert i evalueringen er blitt pekt på av Læringscenteret. Denne rapporten viser foreløpige resultater fra vår analyse. Endelige resultater skal presenteres i sluttrapporten i desember 2004.

Vår analyse av forekomsten av mobbing bygger på prosjektbeskrivelser, sluttrapport og spørreskjema/intervju-guide i hvert prosjekt. Vi har sett nærmere på tre aspekter: definisjon, måling (spørreskjema og spørsmål) og resultater. Det er forståelig at folk flest kan bli forvirret av de store forskjellene i resultatene fra ulike undersøkelser selv om forskningstemaet har vært det samme. Vårt mål har vært å vise at forklaringer på slike avvik oftest kan finnes i valg og bruk av forskningsmetodologi.

Definisjon av begrepet mobbing. De fleste definisjonene brukt i kartleggingene ligger relativt nært hverandre, selv om det ikke er gitt en eksplisitt definisjon i alle undersøkelsene. Når begrepet samtidig er så hverdagslig og flyktig, er det viktig at forskningen er basert på en nøye gjennomtenkt definisjon av hva som menes med mobbing.

Måling og måleinstrumenter. Det er vanskelig, ofte umulig, å sammenligne resultater fra forskjellige undersøkelser når spørsmålene er formulert på ulike måter. Ideelt sett skulle en definisjon av mobbing følges opp av hovedspørsmål som viser direkte til denne definisjonen. Hovedspørsmålene i flere av undersøkelsene vi har gått igjennom, er helt eller nesten like, men formuleringen av spørsmålene i enkelte av kartleggingene er så forskjellige at det ikke er mulig å sammenligne resultatene på tvers av undersøkelsene. Dvs. at selv om det er ganske stor enighet om definisjonen av mobbing, er målingen av forekomsten av mobbing svært forskjellig i de ulike av undersøkelsene. Man kan imidlertid si at undersøkelsene som dekker grunnskolenivået er meget like hverandre, særlig Olweus-gruppen/Hemilsenteret og SAF. Disse miljøene tilbyr klart også det mest vitenskapelig ryddige opplegget for å kunne vurdere forekomsten av mobbing

Om resultater og forekomsten av mobbing. Evalueringen av materialet fra de ulike kartleggingsundersøkelsene viser at det kun er forekomsten i skolemiljøet som kan kommenteres med tilstrekkelig reliabilitet. Fra barnehage og fritidsmiljø foreligger det så lite materiale, at det ikke er grunnlag for å trekke slutninger om forekomsten av mobbing. Om mobbing i skolemiljøet finnes det sammenlignbare data bare fra grunnskolen på tvers av undersøkelsene. Selv om de andre kartleggingene ikke er sammenlignbare med undersøkelsene fra grunnskolen, gir de likevel betydelige indikasjoner for videre undersøkelser når det gjelder videregående skole.

Den sikreste konklusjonen vi kan trekke så langt, basert på resultatene fra de ulike undersøkelsene, er at mobbing (det å være mobber eller offer) er et betydelig sosialt problem i skolemiljøet. Cirka fem prosent av mobbingen er meget alvorlig, det vil si at det hender ukentlig eller oftere. I tillegg utsettes en andel på mer enn fem prosent av elevene for gjentatt mobbing 2 eller 3 ganger i måneden og 20-40 % ”av og til”. Dette kan ha betydelige negative konsekvenser for den enkelte elevs velferd på skolen. Resultater fra undersøkelsene som har inngått i evalueringen, gir klare indikasjoner på at mobbing er et problem som er koblet til andre problemer. Resultatene viser også store forskjeller mellom skolene, noe som ytterligere kompliserer det generelle bildet av forekomsten. De mer begrensede resultatene fra de to andre miljøene, barnehage og fritid, skyldes mest sannsynlig at kartleggingene i mindre grad har blitt rettet mot disse miljøene, enn at det faktisk finnes mindre mobbing der. Det finnes rett og slett lite forskningsbasert kunnskap om forekomsten av mobbing i disse miljøene.

Enkelte av undersøkelsene har inkludert foreldre, lærere, rektorer i sine målgrupper. Vi har imidlertid konsentrert vår analyse omkring den primære målgruppen, barn og elever. Resultatene fra undersøkelsen i barnehager er ennå ikke blitt rapportert, men enkelte undersøkelser fra skolemiljøet viser at vurderingene som lærerne har av forekomsten av mobbing i klasse/skole samsvarer ganske godt med det bildet som skoleelever gir. Samtidig viser undersøkelsene at mange barn/elever ikke nødvendigvis rapporterer om mobbingen til de voksne. Dette gir til en viss grad antydninger om en verden der barn og ungdom lever skjult fra voksne. Det er en stor utfordring for de voksne å få bedre tilgang til denne verdenen.

Resultatene fra undersøkelsene gir også tall fra en lengre tidsperiode slik at det er mulig å dra konklusjoner om utviklingstrekk. Det ser ut at i enkelte grupper har mobbing fortsatt å være ganske stabil over tid, mens det finnes grupper, særlig gutter i barneskolen, der endring i forekomsten over tid er stor.

Evalueringen av kartleggingene har også vist at forskning og metodisk utvikling omkring temaet mobbing holder et meget høyt internasjonal nivå i Norge. Mye erfaring om forskning innen dette feltet er akkumulert siden de første undersøkelsene på 1980-tallet av Olweusgruppen/Hemilsenteret. Dette synes å være et godt grunnlag for videreutvikling kartlegging av forekomsten av mobbing. Hvis vi ønsker å sammenligne resultater fra kartleggingene på tvers av de tre miljøene vi har gransket i evalueringen – barnehage, skole og fritid – er det viktig at det metodiske grunnarbeidet er gjort på en måte som gjør dette mulig. Slik som situasjonen er i dag, er det ikke mulig å gjøre en slik sammenligning på en pålitelig måte.

1 Innledning

Kommunenes Sentralforbund, Utdanningsforbundet, Foreldreutvalget for grunnskolen og Barneombudet har i samarbeid med regjeringen Bondevik iverksatt ”Manifest mot mobbing 2002-2004” for aktivt å medvirke til at mobbing ikke skjer i norske barnehager, skoler og fritidsmiljøer (23.9.2002). I tråd med programplanen i manifestet utlyste Læringscenteret (LS) en forskningsbasert evaluering av denne satsningen (3.7.2003). Etter Læringscenterets innstilling, bør evalueringen gå ut på å fremskaffe kunnskap som

- skal gi grunnlag for å vurdere virkningen av de tiltakene som er igangsatt som en følge av satsningen ”Manifest mot mobbing” og
- danne grunnlag for vurdering av oppfølgingstiltak og videre strategi for innsatsområder mot mobbing.

Rogalandforskning (RF) fikk oppdrag med å evaluere denne satsningen. I følge LS skal evalueringen bestå av to hovedoppgaver. Den første er en gjennomgang og en analyse av forekomsten av mobbing i de kartleggingene som er nevnt av LS i kravspesifikasjonen til evalueringen. Den andre hovedoppgaven er en undersøkelse av hvordan manifestet er realisert i konkrete tiltak.

I følge kontrakten skal det utarbeides to underveisrapporter. Denne rapporten er den første av disse to. Den andre skal leveres innen 23. september 2004, og en sammenfattende sluttrapport skal ferdigstilles 31. desember 2004.

2 Problemstilling

Evalueringsprosjektet er basert på problemstillingen som er beskrevet i kravspesifikasjonen fra oppdragsgiver. Denne første delrapporten er knyttet til spørsmålet om *forekomsten av mobbing i barnehage, skole og fritidsmiljø*. Problemstillingen er mer detaljert beskrevet i form av følgende spørsmål:

1. Hva er omfanget av mobbing i manifestperioden?
2. Hvilke utviklingsstrekk avdekkes i Norge når det gjelder forekomsten av mobbing?
3. Har den nasjonale strategien om nulltoleranse mot mobbing innvirket på forekomsten av mobbing i barnehage, skole og fritidsmiljø? I tilfellet hvordan?
4. Hvordan vurderer ulike grupper (eks. skoleeier, skoleledere, lærere, elever og foreldre) forekomsten av mobbing?

Del I: Teknisk rapport om framgang i evalueringen

3 Arbeidsplan og oversikt over framgang i evalueringen

Arbeidsplanen som var inkludert i prosjektbeskrivelsen, er vist i tabellen nedenfor med planlagt tidsramme for gjennomføring av arbeidet.

Tabell 1. Arbeidsplan og tidtabell i evalueringen

Oppgavene og milepælene	Planlagt tidsramme for arbeidet
1. Nettverksbygging og relasjonsutvikling	I løpet av hele prosjektet
2. Meta-analyse av KLUene ¹ (Hoveddel I av evalueringen)	Oktober 2003 – Juni 2004
1. Studie av KLUene	Okt 2003 – jan 2004
2. Analyse og syntese	Des 2003 – mars 2004
3. Preliminær rapport (1. mellomveisrapport)	Innen 1. april 2004
4. Sluttresultater	April – juni 2004
3. Møte med eierne av KLUene og manifestpartene	April – Mai
4. Undersøkelse av realisering av ”Manifest mot mobbing” (Hoveddel II av evalueringen)	Februar – Oktober 2004
1. Dokumentanalyse	Februar – Juni
2. Intervjuguide	April
3. Intervjuundersøkelse	April – Juli
4. Mediaundersøkelse (Internettundersøkelse)	April – August
5. Preliminære resultater	Slutten av juni
6. Sluttresultater	Oktober
5. Formidling og synliggjøring	I løpet av hele prosjektet

KLUene¹ = kartleggingsundersøkelsene

Som planen ovenfor viser, fokuserer første fasen av evalueringen hovedsakelig på en meta-analyse av tidligere kartlegginger av forekomsten av mobbing. Resultater fra analysen i denne rapporten er foreløpige. Endelige resultater blir ikke ferdige før i slutten av juni, som tabellen ovenfor viser.

Resten av dette kapitlet rapporterer om framgang i prosjektet i forhold til arbeids- og tidsplan. Hovedresultatene fra evalueringen så langt forteller om forekomsten av mobbing og presenteres i kapitlene 4 og 5.

3.1 Kontaktbygging og prosjektledelse

I forhold til denne oppgaven har framgangen i prosjektet vært som forventet. Kontaktbyggingen er nært koblet til formidlingsarbeidet og har så langt vært fokusert på manifestpartene og på eierne av kartleggingsundersøkelsene. Sammen med LS utformet og sendte vi det første kontakt- og informasjonsbrevet til alle partene i begge disse gruppene.

De to versjonene av dette brevet ligger som vedlegg (Vedlegg 1 og 2). I tillegg har vi vært i kontakt med vår nordiske referansegruppe og den finske kompetansepartneren.

Etter at prosjektet ble startet, har vi hatt to møter med vår kontaktperson på Læringscenteret og i tillegg hatt kontakt med e-post og telefon etter behov. Læringscenteret har vært meget hjelpsomme både i kontaktbygging med Manifestpartene og med å støtte gjennomføring av evalueringen (f.eks. ved å skaffe materiell for evalueringen). All kommunikasjon i prosjektet ut fra og inn til RF er blitt lagret i en kontaktdatabase, ”Prosjektdagbok”. Internt i RF har vi hatt ”Happy Hour” -møter nesten hver uke, og større møter ved behov. Kvalitetssikrer i evalueringen i RF har mest vært informert om arbeidet og framgang, men har også vært involvert i møtene når større beslutninger har blitt tatt eller nye faser påbegynt.

3.2 Meta-analyse av kartleggingene av forekomsten av mobbing (del I)

Framgangen i prosjektet i forhold til meta-analysen har gått som planlagt. Det gikk noe langsomt i starten pga. at vi måtte vente på materiell fra enkelte av eierne av kartleggingsundersøkelsene. Men vi har kunnet ta igjen arbeidet senere, slik at tids- og arbeidsplanen totalt sett fortsatt holder.

Kartleggingsundersøkelsene som Læringscenteret hadde pekt på for vårt vurderingsarbeidet, er følgende:

1. Olweus-gruppen, Hemilsenteret, Universitet i Bergen: *Olweus’ spørreskjema om mobbing* (grunnskolen)
2. Senter for Atferdsforskning: *SAF skolemiljøundersøkelse* (grunnskolen)
3. Norsk Institutt for velferd, aldring og oppvekst (NOVA): *Ung i Norge* (ungdomstrinnet og videregående opplæring)
4. Læringscenterets elevvurderingsverktøy: *Elevinspektorene*, <http://elevinspektorene.no> (ungdomstrinnet og videregående opplæring)
5. Hemilsenteret, UiB: *Helsevaner blant skoleelever, en WHO-undersøkelse i flere land*
6. Lillegården Kompetansesenter; *Undersøkelse om mobbing i videregående skole*
7. Dronning Mauds Minne (DMM): *Følgeforskning til kvalitetssatsinga Den Gode Barnehagen*.

Som omtalt i prosjektbeskrivelsen bygger analysene av forekomsten av mobbing på prosjektbeskrivelser, sluttrapport og spørreskjema/intervju-guide i hvert prosjekt. I brevet som vi sendte til eierne av kartleggingsundersøkelsene (Vedlegg 1) ba vi om å få tilsendt bakgrunnsmateriellet.

Listen over materiellet vi har mottatt fra eierne av kartleggingsundersøkelsene, følger vedlagt (Vedlegg 6). Tilleggsmateriell er blitt brukt bare hvis tilsendt materiell ikke har gitt tilstrekkelig informasjon omkring definisjoner, spørsmål, utvalg, gjennomføring og selve resultatene. Som vist i vedlegg 6, har mengden av materiell vi har mottatt variert ganske mye fra et forskningsmiljø til et annet. Dette viser at de fleste miljøene har forskjellig engasjementet til forskning om mobbing. Som resultatene fra vår analyse viser, er det to/tre av miljøene som har gjort det meste og viktigste arbeidet om temaet: Olweusgruppen/Hemilsenteret og SAF (Senter for atferdsforskning). Det er resultatene fra undersøkelsene gjennomført i disse forskningsmiljøene som danner grunnlaget for våre konklusjoner om

forekomsten av mobbing, og det er også fra disse miljøene vi har mottatt mestedelen av materialet for evalueringsarbeidet.

Vi fikk nytt materiell fra de to miljøene i slutten av mars (-04). Mange av de dokumentene vi har mottatt, er teoretiske artikler om mobbeproblematikken og er ikke av direkte relevans til evalueringen av forekomsten av mobbing. Dette er selvfølgelig viktig informasjon til vårt arbeid i et breiere perspektiv. På grunn av streng tidsramme, har vi ikke kunnet gjennomgå alt dette i denne fasen av evalueringen, men skal se nærmere på det i senere faser.

3.3 Samarbeid og dialog med andre relevante parter og forskningsmiljøene

Møte med eierne av kartleggingsundersøkelsene og manifestpartene. Vi har basert gjennomføringen av evalueringsprosjektet på noen få sentrale nøkkelpinsipper: utviklingen av dialog, synliggjøring, gjennomsiktighet og samarbeid. I tråd med disse prinsippene har vi lagt opp til en todelt samarbeidsmodell. I tillegg til dialogen planla vi et møte med eierne av kartleggingsundersøkelsene og manifestpartene. Dette møtet ble opprinnelig planlagt for april-mai 2004. Settingen for møtet var å ta opp og diskutere de foreløpige resultatene fra meta-analysen av kartleggingene.

Siden resultatene fra første delen av evalueringen er så tett koblet til forskning og forskningsresultater, kom vi fram til at det ville være mest hensiktsmessig å bare møte eierne av kartleggingsundersøkelsene i denne diskusjonen foreløpige resultater om omfanget av mobbing. Møtet fant sted den 29. mars i Stavanger med representanter fra alle eiere av kartleggingsundersøkelsene til stede, unntatt fra NOVA som måtte melde forfall (pga. av sykt barn). Programmet for møtet er lagt ved denne rapporten (Vedlegg 4). Utover dette hadde vi et eget informasjonsmøte med manifestpartene i Oslo 5. mars 2004.

Møtet med eierne av kartleggingsundersøkelsene var meget nyttig. Vi har vært i dialog med dem også før møtet og har fortsatt dialog. Gjennom alt dette har vi kunnet bygge et godt grunnlag for det videre arbeidet i evalueringen.

Nordisk samarbeid. I den andre delen av vår samarbeidsmodell har vi trukket inn nordisk ekspertise innen mobbing gjennom en kompetansepartner og en referansegruppe. Kompetansepartneren er STAKES (Forsknings- og utviklingssentralen for sosial- og helsetjenesten) fra Finland, med lang erfaring i gjennomføring av nasjonale skolehelse- og evalueringsundersøkelser. Referansegruppen ble sammensatt av representanter fra ulike miljøer i Norden som har deltatt i WHO's skolehelseundersøkelse. Miljøene er Københavns Universitet, Folkhälsoinstitutet i Stockholm og Jyväskylä Universitetet i Finland. Ved å trekke inn de nordiske samarbeidspartnerne ønsket vi å få fram et bredere faglig perspektiv, samt bidra med sammenligningsdata til evalueringen.

Første kontakt med våre nordiske partnere var gjennom et brev (Vedlegg 3). Etter dette har vi vært i dialog ved hjelp av e-post og telefon. Vi har også besøkt STAKES i Helsingfors og intervjuet vår kontaktperson professor Matti Rimpelä der. Foreløpige resultater fra vårt samarbeid har vi beskrevet nærmere i kapittel 5 i rapporten.

3.4 Undersøkelse av realisering av manifestet (del II)

Tiltakssiden i evalueringsarbeidet av Manifest mot mobbing skal dekket i fase to. Som arbeidsplanen ovenfor (Tabell 1) viser, skal denne delen av arbeidet dekket i løpet av perioden fra februar til oktober, dvs. arbeidet og foreløpige resultater fra denne delen skal presenteres i den neste delrapporten. Likevel har vi allerede startet å samle dokumenter og annen informasjon om tiltakene som er iverksatt i ”Manifest mot mobbing”. I tillegg startet vi også forberedelser og modellering for mediaundersøkelsen, selv om den er planlagt å begynne senere i evalueringsprosjektet (Tabell 1 ovenfor).

3.5 Formidling og synliggjøring

Arbeidet i denne delen har gått som planlagt.

En liten introduksjon av evalueringen er skrevet på RF intranett og i ett informasjonsblad gjort tilgjengelig på RFs nettsider.

Ved siden av brevene til Manifestpartene og eierne av kartleggingsundersøkelsene, som også kort presenterte evalueringsprosjektet, har prosjektet blitt presentert/introdisert to ganger. Den første gangen var til politikerne og Manifestpartene den 9. desember 2003 og den andre gangen til Manifestpartene i møtet den 5. mars 2004. Også i vårt møte med eierne av kartleggingsundersøkelsene 29. mars 2004 presenterte vi hovedlinjene i evalueringsarbeidet.

I mars fikk vi også på plass RF-nettsider for prosjektet. Disse sidene viser strukturen og innholdet i evalueringsarbeidet, samt tilgjør det mulig å følge framgangen i prosjektet. Adressen til sidene er <http://www.rf.no/Internet/Mobbemanifest.nsf>.

Del II: Forekomsten av mobbing i barnehage, skole og fritid – foreløpige resultater fra evalueringen

4 Forekomsten av mobbing i barnehage, skole og fritid

”Research today suggests we can accept as a reasonable generalization that *any* school can anticipate bullying occurring, although with varying degrees of severity”
(*Bullying in schools: Lessons from two decades of research*
- Smith & Brain, 2000, 2).

4.1 Konseptuelle og metodiske utfordringer i vurdering av forekomsten av mobbing

4.1.1 Mobbing eller tilfeldig problematferd?

Spørsmålet om forekomsten av mobbing er knyttet til forståelsen med mobbebegrepet. Sandsleth og Foldvik (2000) forteller hvordan begrepet ”mobbing” ble lansert i forhold til gruppevold mot et avvikende individ av en svensk lege Peter-Paul Heinemann på slutten av 1960-tallet. Det mest teoretiske arbeidet med begrepet og måling av det, støttet med empirisk forskning i feltet for flere tiår, er utført av professor Dan Olweus og senere med hans kolleger og i samarbeid med Hemilsenteret. Arbeidet som Olweus har gjort i de nordiske landene (Norge og Sverige) har fått brei anerkjennelse også internasjonalt, som de dokumentene fra hans arbeid vi har mottatt viser (se Vedlegg 6). De fleste av disse internasjonale oversiktsartiklene/bøkene om mobbing og mobbeforskning viser Olweus sin rolle som pioner eller ”worldleading expert” på feltet. Det er på ingen måte en overdrivelse å si at forskning om mobbing gjort i Norge har vært en meget viktig veiviser internasjonalt.

Mobbing er et fenomen som har to sider, en sosial og en personlig/subjektiv side. Mobbing består av ulike former for problematferd på den ene siden og av forskjellige opplevelser på den andre. Skillet mellom atferd som forstås som mobbing og som ikke-mobbing er sensitivt, men det er et skille som må foretas, for å kunne si noe om forekomsten om mobbing. På det individuelle nivået er det personlige og individuelle opplevelser som setter grensene. For eksempel peker Sandsleth og Foldvik (2000, 45) på at vi vet lite om hvilken av de forskjellige mobbeformene som i realiteten føles verst for mobbeofrene.

På gruppenivå er avgrensningen av mobbing en etisk problemstilling, basert på en felles og akseptabel forståelse av hva som skal defineres som mobbing. På samfunnsnivå kommer i tillegg den politiske dimensjonen om definisjonen av mobbing og valg av tilnærming til problematferd generelt sett inn i bildet.

I tillegg til det kvalitative aspektet ved definisjon av mobbing kommer også et kvantitativt aspekt. Det pågår her en faglig diskusjon om hvor grensen skal gå mellom mobbing og ikke-mobbing når det gjelder hyppighet. Vi kommer tilbake til dette i kapittel 4.1. Undersøkelsene som vi nå har analysert viser at det foreløpig ikke finnes en fullstendig konsensus verken om de kvantitative eller kvalitative kriteriene for definisjon av mobbing.

4.1.2 Om undersøkelsene av mobbing i barnehage, skole og fritid

4.1.2.1 Dekning av de tre miljøene i undersøkelsene

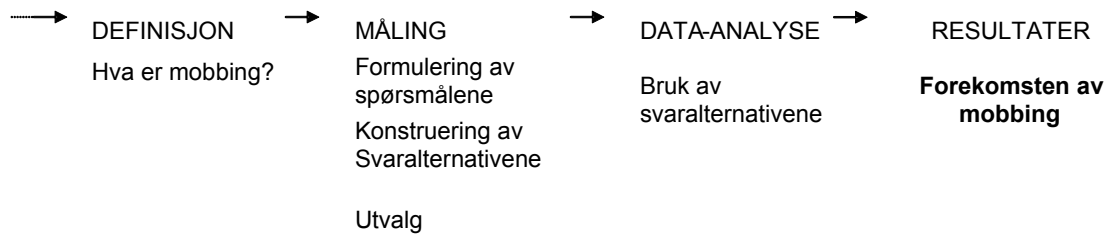
Omfanget av mobbing er kartlagt gjennom en rekke undersøkelser både i Norge og internasjonalt. I evalueringsarbeidet har oppdragsgiver (LS) forutsatt at analysen tar for seg seks forskjellige kartleggingsundersøkelser fra fem forskningsmiljøer (se pkt 3.2 ovenfor for navnene), som samlet beskriver mobbing og relaterte problemstillinger i barnehage, skole og fritidsmiljø. Å føre videre analysen av skoleundersøkelsene og å lage en syntese som gir et representativt og rettferdig bilde om forekomsten av mobbing, var en stor utfordring. Fra barnehage og fritid foreligger det minimalt med undersøkelser, men det er laget en undersøkelse fra barnehage som også tar opp mobbing. Denne undersøkelsen er inkludert i evalueringen.

Utfordringen i evalueringen i forhold til skolemiljø var mer komplisert. Undersøkelsene dekker forskjellige klassetrinn i barne-, ungdoms- og videregående skole. Den største utfordringen for evalueringsarbeidet var likevel den måten forskerne har tilnærmet seg mobbing begrepsmessig og metodologisk. Liksom i hvilken som helst forskning med et felles tema, men med ulikheter i teoretisk-metodiske tilnærminger, blir generalisering på tvers av resultater problematisk (Wagner, 2003). Bruk av forskjellige definisjoner og/eller metoder for å måle forekomsten av mobbing gjør direkte sammenligning mellom de rapporterte resultatene i slike undersøkelser vanskelig (Olweus, 1992, 20-21). Vi skal komme tilbake til de metodiske spørsmålene senere i rapporten når vi beskriver forekomsten av mobbing i skolemiljøet.

Mens forskning om mobbing i barnehage hittil har vært meget begrenset, var det enda mindre å hente fra forskning i fritidsmiljøene. Det er bare indirekte henvist til undersøkelsen *Ung i Norge* som er rapportert i *Oppvekst i Norge* av Fauske og Øia (2003). På dette området kan vi forvente at situasjonen forandres ganske fort i løpet av de nærmeste få år. Nye tiltak har kommet i gang og det ville være naturlig at forskning følger opp dette arbeidet. For eksempel, tidlig i mars bevilget BFD midler til arbeid mot mobbing i fritidsmiljøene (Pressemelding, BFD, 03.03.2004).

4.1.2.2 Kritiske faser i gjennomføringen av undersøkelser

Når vi har analysert eksisterende undersøkelser om forekomsten om mobbing, har vi også sett på definisjoner samt metodene for å måle fenomenet. Her er det snakk om validitet. I figur 1 har vi skissert flere kritiske punkter i selve gjennomføringen av slike undersøkelser som kan ha stor betydning for resultatene.

Figur 1. Kritiske faser i gjennomføring av undersøkelser

Det er viktig å ha en klar forståelse og enighet om begrepet når man måler det i forskjellige undersøkelser. Når man sammenligner resultater, vil man da kunne vite om de representerer utsagn om de samme saksforholdene. Begrepet *mobbing* har ulike konnotasjoner i hverdagspråket. Det har vært brukt som et moteord (Olweus, 1992) og som Sandsleth og Foldvik (2000) hevder, er begrepet velbrukt og forslitt, lider av ”utvanning”, og det brukes gjerne i samme betydning som det mer vennskapelige ordet *erting*. Derfor, i tillegg til at forskerne er enige om begrepet, er det avgjørende at forskerne i hver undersøkelse kommuniserer sin forståelse om begrepet til deltagerne så klart som mulig. Med et begrep så vagt som *mobbing*, blir klargjøring av definisjon avgjørende for resultatene.

En annen kritiske fase i undersøkelsene er formulering av spørsmål, metodikk og måling. Dette har å gjøre med hvordan man spør og hva man spør om i forbindelse med mobbing. Hvordan man konstruerer svaralternativene er også vesentlige for resultatene, dersom man bruker strukturert spørreskjema eller intervju som datainnsamlingsmetodikk. Det siste vesentlige forhold vi vil nevne her, er hvordan forskerne bruker svaralternativene når de presenterer resultatene.

4.1.2.3 Struktur for rapportering av resultatene

Vi har laget en todelt presentasjon av de foreløpige resultatene for hvert av de tre miljøene barnehage, skole og fritid (så langt som det har vært mulig). Vi begynner med å se på definisjoner som brukt i undersøkelsene, inkludert i evalueringen. Dette følges opp med analyse av metodikken. Til slutt har vi gjort en analyse av resultater fra kartleggingsundersøkelsene. Vi har både skissert et sammensatt bilde av mobbing basert på tolkning av statistikk og prøvd å sammenfatte en enklere presentasjon av selve jungelen av statistiske resultater fra kartleggingene.

4.2 Barnehage

”Vi vet lite om utbredelsen av mobbing i barnehagen, men vi vet at det forekommer. (...) Vi vet at mobbing forekommer blant mennesker i alle aldersgrupper. Det ville være underlig om mobbing var noe som plutselig oppsto når barn begynte skolen.”
Finnes det mobbing i norske barnehager? (2004, s. 5)

Barnehagene er et miljø der forskerne bare i de siste årene har begynt å rette oppmerksomhet mot mobbing, og fortsatt i mye mindre grad enn i skolemiljøet. Sitatet ovenfor peker på en logisk konklusjon fra eksisterende undersøkelser om mobbing i skolemiljøet om at mobbing kan oppstå allerede i barnehagen, samtidig som det antyder det store forebyggingspotensialet som barnehagene kan ha i kampen mot mobbing.

Når det gjelder mobbing i barnehage er det bare én undersøkelse og dens resultater som er inkludert i vår analyse. Denne undersøkelsen er en del av BFDs treårige kvalitetssatsing i barnehagesektoren *Den gode barnehagen 2001-2003* og den første mer omfattende undersøkelsen av mobbing i barnehagemiljøet til i dag. Den første delrapporten konkluderer med at

”(m)obbing er ikke et stort og altoverskyggende problem i barnehagen, men selv et mindre og avgrenset problem kan være alvorlig nok for de det gjelder” (Søbstad, 2002, 32).

4.2.1 Definerings og måling av mobbing i barnehage

I undersøkelsen under *Den Gode Barnehagen* ble tre datainnsamlingsrunder gjennomført. I tillegg til barn, var undersøkelsen rettet mot ansatte og foreldre, ved bruk av spørreskjema og intervju. Her har vi bare sett på målingene rettet mot barn¹. Generelt sett ble den første datainnsamlingsrunden bare minimalt og indirekte rettet mot mobbeproblematikken, mens mobbetemaet var tatt med i noen grad i den andre runden. Den siste runden var viktigst når det gjelder mobbing, men det er hittil bare utgitt rapport fra den første runden. Vår analyse er basert på den første delrapporten (Søbstad, 2002). Mobbing var ikke et hovedtema i denne rapporten og inneholdt derfor ikke noen definisjon av begrepet. Spørsmålene kan likevel avspeile noe om hvordan man tenker om mobbing i undersøkelsen.

Data ble innsamlet fra fem kommuner i Trøndelag. I den første datainnsamlingsrunden ble måling av mobbing blant barn gjort gjennom indirekte antydninger til mobberelatert atferd. Språklig sett er det ikke helt uproblematisk å måle mobbing blant barn i barnehagealderen (her over 4 år). Dette gjelder bruk av begrep og vurdering av hyppighet av forekomsten. I

---

¹ I den første datainnsamlingsrunden i februar 2002 ble det gjort 112 barneintervjuer, som er grunnlaget for resultatene presentert her. I tillegg ble data samlet fra foreldre (155 spørreskjemaer og 44 intervjuer) og fra ansatte (53 spørreskjemaer og 24 intervjuer).

intervju av barn ble de følgende spørsmålene brukt (*Instrumenter brukt til datainnsamling jan/feb 2002, Skjema for barneintervju*):

*Er det noe i barnehagen som du synes er dumt, som du ikke liker?
Er det noe du er redd for i barnehagen?*

To hovedspørsmål om mobberelatert atferd var inkludert i den andre datainnsamlingsrunden (nov 2002). Det første var ganske likt det som ble brukt i den første runden: *Hva er bra og hva er dumt når dere leker i barnehagen? (åpen spørsmål)*. Det andre hovedspørsmålet var *Hvor ofte hender det at andre barn er slemme mot deg? (slår, klyper, lugger, dytter deg, kaster ting på deg og lignende)*. En skala med seks alternative svarkategorier ble brukt: ”flere ganger hver dag”, ”omtrent en gang hver dag”, ”flere ganger i uka”, ”av og til”, ”sjelden” og ”aldri”. På så måte nærmet barnehageundersøkelsen seg metodisk sett måling av forekomsten av mobbing som er brukt i skolemiljøundersøkelsene. Også kjønnsdimensjon er tatt med.

Den tredje datainnsamlingsrunden (okt 2003). Det tredje skjemaet for barneintervju inkluderte nesten bare spørsmål om mobbing. Hovedspørsmålet var formulert akkurat på samme måte som i den andre runden. I tillegg ble barn nå også spurt om plaging og ulike former for mobbing, noe som tar målingen begrepsmessig litt nærmere den som er brukt i skolemiljøet. Denne runden inkluderte også spørsmålet om barns meninger og forståelse av mobbing/plaging, samt deres reaksjoner i tilfelle de legger merke til mobbing i barnehagen.

4.2.2 Forekomsten av mobbing i barnehage

I denne undersøkelsen er det ikke spørsmålene om mobbeproblematikken som er viktige, men hva barna har svart. Til spørsmålet om det er ”noe dumt” i barnehagen svarte 22 % av barna spontant ”nei”. Det oppsiktsvekkende i disse resultatene er at svarene barn gir, beskriver former av mobbing slik som det blir definert i skoleundersøkelser. ”Mange svar er knyttet til slåing og annen fysisk vold. (...), (i) tillegg kommer svar knyttet til psykisk vold, erting, sosiale konflikter og utestenging” (Søbstad, 2002, 25). Forskeren konkluderer med at generelt er det nødvendig å ta problemene knyttet til fysisk og psykisk vold i barnehage på alvor.

På spørsmålet om barna er ”redd for noe”, svarte halvparten (50 %) at de ikke er redd for noe i barnehagen (Søbstad, 2002, 25), mens den andre halvparten opplever dette ”av og til” (s. 32).

Selv om vår evaluering vil fokusere på intervensjon i og tiltak mot mobbing i den andre delen av arbeidet, har vi her inkludert svarene til oppfølgingsspørsmålet om ”*Hvis barna er redde eller lei sei, er det da noen som trøster og støtter dem?*”. Grunnen til dette er at svarene gir nyttig tilleggsinformasjon for å kunne ta stilling til forekomsten av mobbing i barnehage. Flertallet av barn (64 %) nevner ”voksne” når det er noe vanskelig og de vil ha trøst og hjelp. En tredjedel (31 %) nevner ”andre barn”, og 9 % svarer at de blir ikke trøstet av noen (Søbstad, 2002, 25).

4.2.3 Kommentar til resultater og sammendrag

Det er ikke mulig å gjøre konklusjoner om omfanget av mobbing i barnehage på grunn av dette datamaterialet. Den første datainnsamlingsrunden som er inkludert i vår evaluering

av denne undersøkelsen, har ulike metodiske svakheter. På grunn av at det bare er samlet inn data fra 112 barn og med et regionalt utvalg, kan disse resultatene i beste fall tas som indikasjon på mobbeproblemet i barnehage. Her er det behov for videre forskning. Med andre ord, dataene peker på forekomsten av sosiale problemer i barnehagen og behov for å rette mer oppmerksomhet mot dette i barnehagens hverdag. Ettersom direkte spørsmål om mobbing i denne undersøkelsen kun ble inkludert i den andre og særlig den tredje datainnsamlingsrunden, forventer vi at videre rapportering i prosjektet vil gi grunnlag for konklusjoner om forekomsten mobbing i barnehage. Dette materialet vil bli tilgjengelig for evalueringen. Vi har kort oppsummert vår kommentar til evalueringen av omfanget av mobbing i barnehagen så langt i tabellen nedenfor.

Tabell 1. Sammendrag av undersøkelsen (Søbstad, 2002) og resultater om omfanget av mobberelatert opplevelser i barnehage (inkludert data fra første datainnsamlingsrunden)

Undersøkelse	DMM (Søbstad, 2002)
Definisjon	Ikke definert i første delrapporten. Se spørsmålene.
Spørsmål	”Er det noe som er dumt i barnehagen?” ”Er dere redde for noe i barnehagen?”
Omfanget	En av fem (22%) barn opplever at det ikke er <i>noe som er dumt i barnehagen</i> ”, mens mange knytter disse opplevelser til slåing og annen fysisk vold og psykisk vold, slik som erting, sosiale konflikter og utestenging. - Halvparten av barna sier de <i>er av og til redd for noe i barnehage</i> . - 9% av barna sier de har <i>ikke noen som trøster og støtter dem hvis de er redde eller lei sei</i> .

4.3 Skole

Basert på en gjennomgang av eksisterende nasjonal og internasjonal skoleforskning om mobbing, konkluderer Sandsleth og Foldvik (2000) at det meste av dette er rettet mot skoleelever i barne- og ungdomsskolen, dvs. barn i aldersgruppen 6/7-16 år. Dette gjelder stort sett også materialet som er gjort tilgjengelig i evalueringen av Mobbemanifestet. Undersøkelsene vi her sikter til er utført av Olweusgruppen ved Universitetet i Bergen, Hemilsenteret (WHO-undersøkelser), Senter for Adferdsforskning (SAF), NOVA og Lillegård Kompetansesenter (LKS). I tillegg har vi fått tilgang til den nyeste rapporten/undersøkelsen basert på data samlet inn via Elevinspektørene ved Læringscenteret i 2003.

4.3.1 Definerer mobbing i skolen

I det materialet vi har fått tilgang til er det Hemilsenteret og Olweusgruppen ved Universitet i Bergen og Lillegården Kompetansesenter som isolert sett går inn på mobbeproblematikken i skolen. SAF, NOVA og Elevinspektørene (LS) har betraktet mobbing som en del av en større tilnærming til tilstanden i norske skoler, SAF og NOVA i forhold til problematferd. Selv om NOVA bare indirekte har sett nærmere på omfanget av

mobbing i sine undersøkelser, er det likevel et visst grunnlag for å hevde at definisjonene av mobbing som er brukt, ligger relativt nær opp til hverandre.

Som nevnt tidligere, har arbeidet gjort her i landet med å definere mobbebegrepet, fått brei internasjonal anerkjennelse. Selv om det ikke har vært presisert i vårt mandat å vurdere den vitenskapelige verdien av undersøkelsene inkludert i evalueringen (her henviser vi til alle de internasjonale vitenskapelige artiklene som vi har mottatt – se vedlegg 6), kan vi ikke unnlate å kommentere at Olweus sitt arbeid vurderes høyt internasjonalt og har stor påvirkning på det vitenskapelige og praktiske arbeidet som pågår i feltet overalt i de vestlige landene i verden, samt i Japan.

Vi har samlet definisjonene av mobbing på de ulike skolenivåene som er brukt i undersøkelsene inkludert i evalueringen i Tabell 2. Som tabellen viser, bygger de fleste undersøkelsene på definisjonen fra Olweus. Det er tre kriterier for atferd som defineres som mobbing, som også dukker opp i disse definisjonene:

”Mobbing dreier seg om

1. negativ, ubehagelig atferd som
2. forekommer gjentatte ganger (vanligvis over en viss tid)
3. i et forhold som preges av ubalanse i makt eller styrke (den som er utsatt har vanskelig for å forsvare seg) (Olweus, 2002c, 5).

Når det gjelder ulike former eller manifestasjoner av mobbing, kan de være av fysisk eller psykisk art, direkte eller indirekte, åpen eller skjulte, aktive eller passive.

I vårt møte med eierne av kartleggingsundersøkelsene i Stavanger (29.3.2004) diskuterte vi en hel del definisjon av mobbing. Det kom fram at det er to litt ulike ting å snakke om når det gjelder den vitenskapelige definisjonen og den definisjonen som presenteres til elever som deltar i undersøkelsen. Etter Olweus sitt forslag presenteres begge definisjonene i Tabell 2.

- De fleste undersøkelsene bruker enten Olweus sin definisjon eller henter essensen fra den. SAF bruker egen definisjon, men den ligger nær opp til Olweusgruppen/Hemilsenteret sin definisjon.
- NOVA har ikke hatt mobbing som hovedfokus, men har målt ”ulike former av jevnalderekklusjon i ungdomsmiljøene, inkludert mobbing og sosial isolasjon” (Bakken og Nordal, 2003, 4). Derfor betoner forskerne Bakken og Nordahl (2003, 4) at ”spørsmålet som er blitt brukt i undersøkelsene omfatter mer enn det som strengt tatt defineres som mobbing”. Vi tolker at ”strengt tatt” i denne sammenheng peker på definisjoner brukt i undersøkelsene av Olweusgruppen/Hemilsenteret og SAF.
- Enighet og klarhet i forståelsen av mobbing ser ut til å være størst når det gjelder rene fysiske former for mobbing, mens det finns ulike perspektiver på hvordan man skal forstå mobbing som er mer av psykisk art eller som tar hensyn til mer subjektive opplevelser i bestemmelsen av atferd som mobbing eller ikke.

I prosjektet *Mobbing i videregående skole (LKS)*, den eneste så langt primært rettet mot dette skolenivået og aldersgruppen, ble det lagt vekt på at definisjon av mobbing

Tabell 2. Definisjonene om mobbing i skolemiljøet brukt i undersøkelsene som har vært inkludert i evalueringen

Undersøkelse	Vitenskaplig definisjon av mobbing	Definisjon gitt til elever i spørreskjema
Grunnskole SAF	”Med mobbing eller plaging, forstår vi psykisk og /eller fysisk vold rettet mot et offer, utført av enkeltpersoner eller grupper. Mobbing forutsetter et ujevnt styrkeforhold mellom offer og plager, og at episodene gjentas over tid. Fysisk plaging, utestenging og erting er de vanligste former for mobbing.” (Roland & Vaaland, 2003, s 7)	Vi kaller det mobbing eller plaging når én eller flere elever (sammen) er uvennlige og ubehagelige med en elev, som ikke så lett kan forsvare seg. Dette kan være ved at eleven blir <i>sparket, slått eller dyttet</i> . Det er også mobbing når elever blir mye <i>ertet</i> eller når elever blir <i>utestengt</i> fra de andre. (Roland, 2003; Spørreskjemaene i Skolemiljøundersøkelsene)
Grunnskole Olweusgruppen	”En person er mobbet eller plaget når han eller hun, gjentatte ganger og over en viss tid, blir utsatt for negative handlinger fra en eller flere andre personer.” Negative handlinger er videre definert som; ”når noen med hensikt påfører eller prøver å påføre, en annen person skade eller ubehag – omtrent det samme som man legger i begrepet aggressiv handling.” Det må i tillegg ”være en viss ubalanse i styrkeforholdet” mellom den som mobber og den som blir mobbet. (Olweus, 1992, 17.)	”Vi sier at en elev blir mobbet når en annen elev eller flere andre elever * sier vonde og ubehagelige ting til ham eller henne, gjør narr av ham/henne eller bruker stygge og sårende kallenavn * overser ham/henne fullstendig eller stenger ham/henne med hensikt ute fra venneklokken * slår, sparker, lugger, skubber eller stenger ham/henne inne * foreteller løgner eller sprer falske rykter om ham/henne eller sender ubehagelige lapper og prøver å få de andre elevene til å mislike ham/henne * og lignende ubehagelige ting. Ved mobbing skjer disse tingene <u>gjentatte ganger</u> , og <u>det er vanskelig for den som blir utsatt å forsvare seg</u> . Om en elev blir ertet gjentatte ganger på en ubehagelig og sårende måte, er dette også mobbing. Men det er <u>ikke mobbing</u> når noen blir ertet på en snill og vennskapelig måte. Det er heller ikke mobbing når to omtrent like sterke (jevnbyrdige) elever slåss eller krangler. Har vi alle forstått hva vi mener med ordet mobbing?” (Instruksjoner for N01-JUNIOR og SENIOR)
Hemil-senter (WHO-undersøkelser)	Bruker Olweus sitt vitenskaplige definisjon.	Vi sier at en elev <u>blir mobbet</u> når en annen elev eller flere andre elever sier eller gjør vonde og ubehagelige ting til ham eller henne. Det er også mobbing når en elev blir ertet gjentatte ganger på en måte som han eller hun ikke liker eller når de blir holdt utenfor. Men det er <u>ikke mobbing</u> når to omtrent like sterke (jevnbyrdige) elever slåss eller krangler. Det er heller ikke mobbing når noen blir ertet på en snill og vennskapelig måte. (Spørreskjema for 2001-02 til <i>Helsevaner blant skole-elever. En WHO-undersøkelse i 35 land</i> . UiB)

Ungdomsskole & VGS NOVA	I <i>Ung i Norge</i> har ikke mobbing vært i fokus og derfor er heller ikke definisjon blitt gitt. Men elevene har imidlertid blitt spurt om de i løpet av skoleåret har ”blitt frosset ut, plaget eller ertet av medelever på skolen eller på skoleveien” (Bakken & Nordahl, 2003, 4).	Ikke definert (se kolonne på venstre)
Ungdomsskole & VGS Elevinspektørene	Bruker Olweus (2000) sin vitenskaplig definisjon (Wærness & Kavli et al., 2004).	Webskjemaet inkluderer ikke en definisjon av mobbing (?)
LKS VGS	Det ble presentert bare en formulering av definisjon av mobbing i denne undersøkelsen (vist i kolonne til høyre) og den ble ”benyttet i hele undersøkelsen” (Sandsleth & Foldvik, 2000, 6). Definisjonen brukt er basert på definisjoner som er brukt i eksisterende forskning om temaet i skolemiljøet (Olweus, Roland, Heinemann) og i arbeidslivet (Leyman; Einarsen, Raknes, Matthiesen & Hellesøy).	<ul style="list-style-type: none"> - Når en eller flere elever, eller andre i skolen, gjør ubehagelige ting mot en elev, og dette gjentar seg flere ganger over tid. - Det kan være erting, fleiping og latterliggjøring som gjentar seg. - Det kan være utfrysing, isolering og baksnakkelse som gjentar seg. - Det kan være fysisk overgrep som slåing, sparking og lugging som gjentar seg. <p>Også andre handlinger som gjentar seg og som føles ekkelt, sårende eller krenkende for den som blir utsatt for det, kan betegnes som mobbing.</p>

samsvarer med de definisjonene som er brukt i andre undersøkelser om temaet (Sandsleth & Foldvik (2000, 6). Til forskjell fra definisjoner i andre undersøkelser har LKS inkludert en dimensjon knyttet til offerets subjektive følelse av krenkelse. Fra dette utgangspunktet kan atferd bli definert som mobbing, hvis personen det blir rettet mot, opplever det ubehagelig (ekfelt, sårende, krenkende), selv om personen som gjør det ikke har noen intensjon om dette. Også Fauske og Øie (2003) gjør oppmerksom på at atferd som offeret opplever som mobbing, ikke behøver å oppfattes slik av utøveren. Selv om *intensjonen* er en av de tre kriteriene for aggressiv atferd (intentional "harm doing" – Olweus, 1999, 31), trekker dette diskusjonen mot den gråsonen av problematferd som har mye med personlige opplevelser og tolkninger av disse å gjøre. Forskerne Sandsleth og Foldvik (2000) argumenter for valget av psykiske faktorer i definisjonen av mobbing på videregående skole ved det at de "tror at mobbingen går fra et fysisk til et mer psykisk uttrykk i samsvar med elevenes økende alder" (s. 6).

Strengt tatt kan man imidlertid hevde at hvis man ikke tenker på de groveste former for mobbing, bygger også definisjonene av SAF og Olweus på personlige opplevelser og tolkninger av disse. Begge to peker på *ubehag* i sine definisjoner og til syvende og sist er det (ubehaget) en individuell tolkning til det en har opplevd, som i denne sammenheng leder til at hendelsen karakteriseres som mobbing. Med dette mener vi ikke at denne personlige tolkningsdimensjonen gjør problemet mindre alvorlig, i mange tilfeller det motsatt. Ved siden av å respektere personlige opplevelser, er det som er viktig her, erkjennelsen av at denne dimensjonen er viktig for måling av forekomsten av mobbing, ved siden av de mer synlige og lettere målbare aspekter i fenomenet.

- Et annet aspekt knyttet til den psykiske dimensjonen av mobbing er *psykisk vold*. Olweus (2002b) argumenterer mot inklusjon av psykisk vold i definisjoner av mobbing, mens Roland inkluderer det i sin definisjon (tabell 2). Roland og Idsø (2001) argumenterer for bruk av begrepet *psykisk vold*. Dette er en mer teoretisk diskusjon som er nært relatert til definering av aggresjon og perspektiver på dette. Vi tar ikke denne diskusjon videre her, men kommer tilbake til det i sluttrapporten, der vi retter mer oppmerksomhet mot teoretiske tilnærminger til mobbe-problematikken.

De fleste undersøkelsene legger fram definisjonen av mobbing for elevene/deltagere før de går i gang med å svare på spørsmålene. NOVA har imidlertid ikke introdusert mobbebegrepet i spørreskjemaet eller definert det for elevene, pga. at mobbing var ikke et hovedfokus i undersøkelsen. I Olweus-prosjektene leser læreren opp hvert spørsmål, og alle må sette et kryss hver gang slik at det ikke går an å se hvem som svarer hvor og når.

Så langt kan vi konkludere med at alle skoleundersøkelsene som har vært inkludert i evalueringen (unntatt NOVA, som ikke har hatt mobbing som hovedfokus) tar utgangspunkt i samme eller svært lignende forståelser av mobbing, selv om noe forskjell også kan finnes. Hvordan denne forståelsen fører til formulering av selve måleinstrumentene, er et spørsmål som vi skal vende oss mot i det følgende.

4.3.2 Sammenligning og analyse av metodikk brukt i skoleundersøkelsene

Selv om definisjonene av mobbing ligger relativt nært hverandre, kan noe mer variasjon observeres i måleinstrumentene konstruert for kartlegging av mobbing. Enkelte spørreskjema om mobbing og relatert problematikk er ganske omfattende. Det er derfor ikke hensiktsmessig å gå inn i alle detaljene her. Vi har sett litt nærmere på hovedspørsmålene i spørreskjemaene og laget en kort oppsummering av dem. Presentasjon av dette tar vi ikke opp her, men har laget det som et vedlegg til denne rapporten (Vedlegg 5). Spørreskjemaene dekker vanligvis to hovedspørsmål om forekomsten av mobbing, og disse følges typisk med tilleggsspørsmål om forekomsten av ulike former for og sammenhenger med mobbing. I denne fasen av evalueringen har vi fokusert på:

- Hovedspørsmålene om mobbing brukt i spørreskjemaene.
- Mobbing blant elever, men også gransket litt lærerinvolvert mobbing (som mobber eller offer). Det er Olweus, LKS og Elevinspektørene i evalueringmaterieell som har tatt opp denne diskusjon. For spørsmål, se vedlegg 5.
- Bruk av mobiltelefon i mobbing.

Selv om vi som regel ikke har sett nærmere på de ulike formene for mobbing, har vi inkludert den nye kulturelle mobbemanifestasjonen ved bruk av mobiltelefoner. Det sistnevnte har vi rettet spesiell oppmerksomhet mot fordi tekstmeldinger med mobiltelefonen har blitt en ny aktiv kanal eller medium for mobbing, når de fleste barn i skolealderen har tatt den i bruk (f.eks. Fauske & Øia, 2003; Roland, 2003). Selv om mobbing på mobiltelefonen er ganske mye diskutert generelt sett, er det forholdsvis lite forskning om dette. Det er bare i SAF-undersøkelsene det spørres om dette. Fauske og Øie (2003) antyder at når nesten alle har mobiltelefonen, blir de få som ikke har det, lett koblet ut av denne kommunikasjonsstrømmen hvor forskjellige sosiale aktiviteter planlegges.

I Tabell 3 har vi oppsummert måleinstrumentene brukt i undersøkelsene. Tabellen viser hovedspørsmålene og svaralternativene. Tabell 3 viser også tidspunktene for datainnsamlingene, samt noe karakteristikk av data (så langt vi har hatt informasjon om dette). Som prinsipp, har vi i vår evaluering bare inkludert undersøkelser med data som er landsrepresentative og/eller landsdekkende. I resten av dette kapitlet diskuteres flere ulike metodiske aspekter, som er sentrale for måling av forekomsten av mobbing. De metodiske utfordringene i undersøkelsene om mobbing som er gransket nedenfor, har blitt grundig diskutert av Olweus og hans kolleger (f. eks. Olweus 2002; Solberg & Olweus, 2003). I den dokumentasjonen som vi har mottatt fra eierne av kartleggingsundersøkelsene, er det stor variasjon i hvordan partene redegjør for bruk av metoder. I vårt møte 29.03.2004 var hovedtyngden av diskusjonen knyttet til bruk av metodikk i undersøkelsene. Dette gav et godt grunnlag for felles forståelse av metodiske spørsmål.

Tabell 3. Sammendrag av måling av mobbing i skolemiljøet

Skolenivået & undersøkelse	Hovedspørsmål	Svaralternativene/ Hyppighet	Tidspunkt for datainn- samling(er)	Data
Grunnskole SAF	<i>Hvor ofte har du dette skoleåret: Mobbet/plaget andre elever på skolen?</i> <i>Hvor ofte har du dette skoleåret blitt: Mobbet/plaget på skolen?</i>	Aldri Av og til Omtrent hver uke Omtrent hver dag	1995 1998 2001	Landsdekkende N=2002 N=3834 N=2527
Grunnskole Olweusgruppen	<i>Hvor ofte er du blitt mobbet på skolen de siste månedene?</i> <i>Hvor ofte har du selv vært med på å mobbe en annen elev/andre elever på skolen de siste månedene?</i>	Jeg er ikke blitt mobbet på skolen de siste månedene Bare en sjelden gang 2 eller 3 ganger i måneden Omtrent 1 gang i uken Flere ganger i uken	1983/84 1997 2001	Landsomfattende N-83 ≈ 130.000, 715 skoler N ≈ 5.000 N ≈ 11.000
Hemil-senter (WHO undersøkelser) ^{A)}	Spørsmålene like med Olweusgruppen.	Like med Olweusgruppen	1993 1997 2001	
Ungdomsskole & VGS NOVA	Har du i løpet av skoleåret blitt frosset ut, plaget eller ertet av medelever på skolen eller på skoleveien? Hovedfokus i undersøkelsen er utbredelsen av ulike former for jevnaldereksklusjon i ungdomsmiljøene, inkl. mobbing og sosial isolasjon (Bakken & Nordahl, 2003).	Aldri Sjeldnere En gang i uka Noen ganger i uka Hver dag eller nesten hver dag	2002 Siden 1996*) 2003 (den siste)	<i>Ung i Norge</i> Landsrepresentativ N=11.928 - UNG=5789, VG=5534 <i>UNGdata</i> **) Lokalstudier Til sammen N=55.000
Ungdomsskole & VGS Elevinspektørene ^{B)}	<i>Gruer du deg til å gå på skolen fordi du blir mobbet?</i> <i>Blir du mobbet av: elever i klassen, andre elever på skolen, lærere, andre ansatte på skolen?</i>	Aldri Sjelden Noen ganger Ofte	2002 2003	Landsdekkende

VGS	<i>Har du blitt mobbet av andre elever dette skoleåret?</i>	Ja/Nei (1. spørsmål)	1997-98	Regionalt
LKS	<i>Hvor ofte er du blitt utsatt for følgende dette skoleåret?</i> <i>Hvor ofte ble du mobbet/plaget på skolen <u>forrige skoleår</u>?</i> <i>Jeg er med på gjøre ting som kan oppfattes som mobbing?</i>	Aldri Sjelden Av og til Omtrent ukentlig Flere ganger per uke		Buskerud fylke N=2504 i 9 VG-skoler

^{*)} Spørsmål om plaging og utfrysing ble trukket inn 1996 (Bakken & Nordahl, 2003); ^{**) NOVA har også gjort lokale skoleundersøkelser, data som er ikke beskrevet her; ^{A)} Også kallet HBSC-undersøkelsen (Olweus, 2002b); ^{B)} I møtet med Olweus (26.3.) og med eierne av kartleggingsundersøkelsene (29.3.) fikk vi vite at det har kommet ut en ny versjon av Elevinspektørene og at i den har spørsmålene om mobbing blitt forandret til samme som Olweusgruppen bruker. Evalueringsgruppen har likevel ikke fått noe materiell om denne nye versjonen, og grunner derfor vurderingen i denne fasen på den nyeste rapporten som vi har blitt henvist til fra Læringscenteret.}

(1) Hovedspørsmålene

Flere aspekter i spørsmålene følger naturlig nok fra definisjonene av mobbing (f.eks. henvisning til hyppighet eller ulike trekk av mobbing) og som vår analyse i forrige kapittel viser, ligger de ganske nært hverandre innholdsmessig. Likevel viser hovedspørsmålene som er brukt for å måle (og operasjonalisere) forekomsten av mobbing både likheter og forskjeller. De tre mest åpenbare ulikhetene i selve spørsmålene er (Tabell 3):

- formulering av spørsmålene
- tidsramme eller -referanse for mobbehendelser og
- skalaen eller svaralternativene for forekomst.

For å kunne sammenligne resultater, må spørsmålene være formulert mest mulig likt. I nesten alle undersøkelsene er det to hovedspørsmål om de to sidene av mobbing: å være offer eller å selv mobbe andre. Fra tabell 3 konkluder vi at det bare er mulig å sammenligne resultater fra SAF, Olweusgruppen, Hemilsenteret og LKS. Spørsmålene fra NOVA (Bakken & Nordahl, 2003) og Elevinspektørene måler strengt tatt andre forhold og kan ikke direkte sammenlignes med Olweusgruppen, Hemilsenteret, SAF eller LKS.

(2) Tidsreferanse – Når aldri ikke er aldri

Mens Elevinspektørenes spørsmålsformulering refererer til igangværende mobbing (*Blir du mobbet...*), er tidsreferanse gitt i alle de andre undersøkelsene: for *dette skoleåret* av alle andre unntatt Olweusgruppen/Hemilsenteret, som referer til *de siste månedene*. Olweus (diskusjon 26.3.2004) begrunner dette med at det bidrar til høyere reliabilitet, særlig i forhold til yngre barn. De andre har ikke gitt særskilte argumenter for valg av tidsreferanse. SAF har visse anbefalinger i forhold til tidspunktet i skoleåret når data skal samles inn, men det har også Olweusgruppen/Hemilsenteret. I tillegg til at tidsreferansen er viktig for reliabiliteten av resultatene/svarene, er den også viktig for å kunne sette resultatene i riktig perspektiv. Dette betyr at når man ser resultater knyttet til forekomsten av mobbing, kan man generalisere dem bare i den gitte tidsrammen, dvs. de er gyldig bare innen gitt tidsreferanse. Det ser imidlertid ut til at noen forskningsmiljø varierer tidsreferansen de bruker fra en undersøkelse til en annen. For eksempel i presentasjonen av resultatene fra SAF 2001 undersøkelsen, skriver Roland (2003, 80) at *I dette tilfellet var perioden "dette skoleåret"* (og at data ble samlet ca. en måned før skoleslutt om våren).

(3) Svaralternativene – Fire eller fem kategorier?

Det er to viktige grunner til å se litt nærmere på svaralternativene og hvordan de kan påvirke resultatene. Den første gjelder ulikheter i formulering av svarkategoriene eller skalaen. Disse ulikhetene har å gjøre både med konstruering av hyppighetsskala (antall svarklasser) og naturen av klassene brukt på dimensjonen fra det "objektive" (f.eks. *en gang i uken*) til det "subjektive" (f.eks. *av og til*). Den andre grunnen er relatert til at resultatene vanligvis ikke blir presentert ved bruk av alle kategorier som brukes i selve målingen, men ved å slå sammen svarkategorier (for eksempel *av og til eller oftere*).

Valg av kategorier danner skillet mellom det som betraktes som mobbing og tilfeldig problematferd, som ikke regnes med i mobbing (selv om hendelsene inntreffer, hender det ikke "ofte nok"). Da blir naturligvis resultatene til en viss grad avhengig hvor man setter skillet (*skjæringspunktet* eller *cut-off point*) på skalaen. Selvfølgelig er antall handlinger ikke nødvendigvis i direkte relasjon til alvorlighet av mobbing (Sandsleth & Foldvik, 2000).

For å kunne bedre konkretisere problemet med bruk av ulike skalaer, har vi i Tabell 4 listet i rekkefølge, i forhold til hyppighet av mobbing, alle kategoriene eller svaralternativene som er brukt i undersøkelsene (vist tidligere i Tabell 3).

Tabell 4. Konkretisering av problemet med å bruke ulike svaralternativer for vurdering av forekomsten av mobbing og av betydningen av cut-off points i forhold til disse.

Undersøkelse	Omtrent hver dag/ Hver dag eller nesten hver dag	Flere/Noen ganger i uken	Omtrent ukentlig/en gang i uken	2 eller 3 ganger i måneden	Av og til /Noen ganger	Sjelden	Aldri
...				Ofte?			
...							

↑ cut-off?   ↑ cut-off?   ↑ cut-off?

Det blir klart fra tabellen at (a) det alltid ikke er en enkel oppgave, og mange ganger umulig, å sammenligne resultater fra undersøkelser som bruker ulike svarkategorier. En av de største vitenskapelige disputtene/diskusjonene omkring temaet handler om bruk av kategorier og om man skal bruke fire eller fem kategorier. Dette ble diskutert også i vårt møte 29.3.2004. Tabell 4 konkretiserer også at (b) plassen på skalaen, der vi setter skjæringspunktet, bestemmer nivået av forekomsten av mobbing som blir rapportert. De fleste undersøkelsene er ganske entydige når det gjelder hyppigheten (når cut-off point settes til) *ukentlig eller oftere*. Nesten alle er også enige om at hvis man setter cut-off point så lavt, mister vi en betydelig gruppe som utsettes for gjentatt mobbing. Likevel finnes det ikke enighet i eksisterende studier om hvor det neste skjæringspunkt skal være. Vi kommer tilbake til betydningen av valg av skjæringspunkt når vi diskuterer resultatene.

(4) Andre aspekter ved metodikken

Vi ser fra tabell 3 at undersøkelsene er basert på utvalg med varierende representativitet. At undersøkelsene er landsdekkende har vært et kriterium ved utvelgelsen av hvilke undersøkelser som skal være med i evalueringsarbeidet. Ett unntak er gjort for LKS undersøkelsen, som kun har regionalt utvalgt. Grunne til dette er at det er lite å velge i fra videregående skole.

At undersøkelsene er landsdekkende, er viktig både i forhold til vårt oppdrag fra LS og hensiktsmessig i forhold til den store mengden av ulike undersøkelser gjort om mobbing i skolemiljøet, særlig i grunnskole. En annen grunn til dette valget er at det finnes

påfallende store forskjeller mellom kommunene i omfanget av mobbing som de kommunale undersøkelsene (*UNGdata*) fra NOVA har vist (Bakken & Nordahl, 2003). Videre har resultater fra undersøkelser (f.eks. Olweusgruppen 2001) vist store variasjoner mellom skoler; mobbeproblemet kan være fem ganger så høyt på en skole i forhold til en annen skole i den samme kommunen (Olweus, 2002b, 3).

Alle undersøkelsene tar som utgangspunkt selvrapporing fra elevenes sin side. Mens dette kan betraktes som er rimelig reliabel metode med eldre elever, er det noe mer problematisk med yngre elever. Begge to undersøkelsene som inkluderer barneskolenivået – Olweus/Hemil og SAF - har rettet oppmerksomheten mot spesielle spørsmål angående metodikken for de yngste elevene, selv om det er gjort på forskjellige måter. Fra Olweus sitt synspunkt er begrensning av tidsreferansen for spørsmålene om mobbing særlig viktige for yngre elever. SAF bruker imidlertid en kortere versjon av spørreskjemaet for barn og utelater tidsreferansen (Skolemiljøspørreskjema for 3. og 4. klasse). Med barn er det snakk om både nivået av verbal forståelse og ferdighet for selvrefleksjon, samt sammenfletting av disse to.

Med et så følsomt tema som mobbing kan det kan også ha betydning for resultatene om deltagerne har fylt ut skjemaene frivillig eller ufrivillig. Vi vet at deltagelse i *Ung i Norge*, *Elevinspektørene* og i LKS undersøkelsen i videregående skoler var frivillig. ”Selveleksjon” og teknologisk terskel og konsekvenser av dette i forhold til resultater er diskutert nærmere i Wærness og Kavli (2004).

(5) Oppsummering. Betydning av forskjeller i måleinstrumentene for vurdering av forekomsten av mobbing

For å oppsummere vår analyse så langt, kan man hevde at selv om det er rimelig høy felles forståelse av mobbing, er det også mulig å peke på avgjørende metodiske forskjeller. Disse forskjellene er det viktig å være klare over når man vil sammenligne resultater. I verste fall kan det dreie seg om tilfeller der resultatene er blitt til langs svært forskjellige veier fra definisjon av mobbing via spørsmålsformulering og data- analyse. Man kan imidlertid si at undersøkelsene som dekker grunnskolenivået er meget like hverandre, særlig Olweus-gruppen/Hemilsenteret og SAF. Disse miljøene tilbyr også det mest vitenskapelig ryddige opplegget for å kunne vurdere forekomsten av mobbing. Lengst unna fra de andre målingene ligger vel Elevinspektørene, selv om de også bygget undersøkelsen på Olweus sin definisjon. Vår analyse har imidlertid vist at også sammenligning av resultater fra Olweus-gruppen/Hemilsenteret og SAF sine undersøkelser i noen grad kan være problematisk, pga. at de bruker ulikt antall svar kategorier.

Det er forståelig at folk flest kan bli forvirret av de store forskjellene i resultatene fra ulike undersøkelser selv om forskningstemaet har vært det samme. Vårt mål har vært å vise at forklaring på slike avvik oftest kan finnes i valg og bruk av forskningsmetodologi og dens ulike aspekter. Nå skal vi gå videre til å se på selve resultatene av forekomsten av mobbing i skolen.

4.3.3 Forekomsten av mobbing i skolen

Vi ønsker å fremheve at vår analyse om forekomsten av mobbing som presenteres her er foreløpig. Vi kommer til å fortsette med dette arbeidet i løpet av våren (tidsfrist satt til juni, se tabell 1).

4.3.3.1 Generelt bilde av mobbing

I det følgende har vi oppsummert hovedtrekk fra kartleggingene og bildet av mobbing som kan skisseres fra resultatene. Ved siden av å gi et generelt bilde, forteller denne oppsummeringen også om den store kompleksiteten som mobbeproblematikken innebærer, samt om de utfordringene som settes til en statistisk beskrivelse av forekomsten av mobbing. Det generelle bildet viser at:

- Mobbing er et alvorlig problem og en utfordring for utviklingen av sosialt miljø og sosial kompetanse, særlig i skolemiljøet.
- Det er flere som blir utsatt for mobbing enn som selv mobber andre elever.
- Gutter er mer involvert i mobbing (som offer og mobber) enn jenter, og andelen gutter som mobber øker med økende alder i grunnskolen.
- Gutter bruker mer direkte former for mobbing, jenter mer skjulte former.
- Andelen mobbeofre synker med økende alder.
- Å bli et offer er mer sannsynlig blant yngre barn, å være mobber er mer sannsynlig blant eldre barn.
- Den hyppigste formen for mobbing er fysisk plaging, utestengning og erting på grunnskole, og uønsket fleiping og terging på videregående nivå.

4.3.3.2 Hovedfunnene i evalueringen av undersøkelsene av forekomsten av mobbing

Vi har først tilnærmet oss forekomsten av mobbing ved å se på svarene til de hovedspørsmålene som er presentert i undersøkelsene (tabell 3). Vi har fulgt den terskelverdien (cut-off point) for mobbing som forskerne selv har valgt. For grunnskolen vil dette si at mobbing er problematferd som forekommer *ukentlig eller oftere*. Dette vil også si at statistikken bare viser den mest alvorlige andelen av mobbing og ekskluderer tilsvarende problematferd med mindre hyppighet.

Etter at vi har gått gjennom hovedfunnene i hver av undersøkelse, setter vi disse funnene sammen til en presentasjon av forekomsten av mobbing på barneskole, ungdomskole og videregående skole, med tall for de som blir mobbet og de som selv mobber andre. I denne presentasjon viser vi mobbing som forekommer *ukentlig eller oftere* og den som forekommer *av og til eller oftere*.

Olweusgruppen, Hemilsenteret og SAF

Tabellene 5 og 6 viser forekomsten av mobbing i barneskolen (i 5./6. klasse) og ungdomsskolen (i klasse 8./9.) (Olweusgruppen, Hemilsenteret og SAF). Statistikken i

tabellene er stort sett grunnlaget for det bildet av mobbing som ble skissert ovenfor. Resultatene for året 2001 skal vi oppsummere og se på mer detaljert senere i tabellene 11a og 11b. Utviklingen i mobbing over tid som tabellene 5 og 6 også viser, diskuterer vi nærmere i kapitlet 4.5. Derfor viser vi her bare tabellene med hovedresultater fra disse to/tre forskningsmiljøene.

Tabell 5. Forekomsten av mobbing. Elever på klassetrinnene 5./6. og 8./9. som blir mobbet eller mobber andre *ukentlig eller oftere* (Olweus, 2004). Prosent

	5./6. klasse				8./9. klasse			
	Mobbeoffer		Mobber		Mobbeoffer		Mobber	
	Jenter	Gutter	Jenter	Gutter	Jenter	Gutter	Jenter	Gutter
HEMIL 1993	6,2	6,2	1,0	2,9	3,7	6,7	1,4	5,3
HEMIL 1997	4,5	6,7	1,1	2,6	3,7	5,4	0,8	3,8
HEMIL 2001	9,3	9,0	1,9	5,6	3,2	6,2	1,5	5,3
Olweus 1997	5,1	7,2	0,8	1,2	5,2	6,1	1,6	5,2
Olweus 2001	7,8	6,8	0,8	3,3	3,9	5,3	1,5	4,3

Hemilsenteret representerer data som er innsamlet for WHO-undersøkelsene i Norge.

Tabell 6. Forekomsten av mobbing. Elever på klassetrinnene 5./6. og 8./9. som blir mobbet eller mobber andre *ukentlig eller oftere* (Roland, 2003, 80-81). Prosent

	5./6. klasse				8./9. klasse			
	Mobbeoffer		Mobber		Mobbeoffer		Mobber	
	Jenter	Gutter	Jenter	Gutter	Jenter	Gutter	Jenter	Gutter
SAF 1995	X	x	0,4	1,3	x	x	0,8	3,9
SAF 1998	3,6	5,7	0,8	4,3	2,2	5,6	0,9	5,5
SAF 2001	6,2	7,1	0,3	2,6	3,1	6,3	1,0	6,7

x = tallene ikke vist i artikkelen

NOVA

Som fortalt tidligere i denne rapporten, har NOVA ikke hatt mobbing som hovedsak. De har brukt et spørsmål som er annerledes enn det de brukte i undersøkelsene i grunnskolen. Bakken og Nordahl (2003) påpeker at med denne måten å spørre på (*blitt frosset ut, plaget eller ertet*) blir spørsmålet mer omfattende enn det som ”strengt tatt defineres som mobbing”, og derfor viser også resultatene en høyere forekomst enn i undersøkelser med en strengere definisjon av mobbing. Tabell 7 viser at på ungdomstrinn var forekomsten av mobbing som skjer ukentlig eller oftere nesten 11 % på måletidspunktet (2002), som er noe høyere enn de tilsvarende andelene vist i Tabellene 5 og 6 fra undersøkelsene fra Olweusgruppen, Hemilsenteret og særlig fra SAF.

Tabell 7. Andel elever som i løpet av dette skoleåret har *blitt frosset ut, plaget eller ertet* av medelever på skolen eller skoleveien (Bakken & Nordahl, 2003, 5). Prosent

	Ungdomstrin	Videregående	Total
Hver dag eller nesten hver dag	2,9	0,9	1,9
Noen ganger i uka	4,4	1,8	3,1
En gang i uka	3,5	1,6	2,6
Sjeldnere	23,9	13,0	18,3
Aldri	65,2	82,7	73,8

Elevinspektørene

Som viset i tabell 3 tidligere, har også *Elevinspektørene* spurt om mobbing på en annen måte enn i de andre undersøkelsene, samt med en problematisk formulering av spørsmål som faktisk inkluderer to spørsmål i ett. Derfor er en sammenligning av resultatene med de andre undersøkelsene vist i Tabell 8 problematisk. Også mer generelt må disse resultatene leses og tolkes med store forbehold. Resultatene antyder likevel enkelte aspekter av forekomsten av mobbing som skal undersøkes videre, f. eks. at elevene på yrkesfag blir mobbet oftere enn elevene på allmennfag.

Tabell 8. Andel elever som *gruer seg til å gå på skolen fordi de blir mobbet*. Fordelt etter kjønn, skolenivået og studieretningen i VGS (Wærness & Kavli, 2004, 32). Prosent.

Hyppighet av det å grue seg	Kjønn		Skolenivå		Studieretning i VGS		Total
	Gutter	Jenter	VGS	UNGS	Allmennfag	Yrkesfag	
Ofte	1,4	0,7	0,7	1,3	0,6	1,2	1,0
Noen ganger	2,4	2,6	1,4	3,5	1,1	3,0	2,5
Sjelden	9,9	9,9	6,6	13,1	5,6	11,5	9,9
Aldri	86,3	86,8	91,4	82,1	92,8	84,3	86,5

Lillegården kompetansesenter (LKS)

Resultater om omfang og forekomsten av mobbing fra undersøkelsen *Mobbing i videregående skole* viste at 17,7% av elevene i videregående skole rapporterte generelt om opplevelser av mobbing i løpet av det siste skoleåret. Resultatene fra mer detaljerte spørsmål om forskjellige former for mobbing er vist i Tabell 9, sammen med informasjon om hyppighet av ulike mobbeaspekt.

Nesten en av fem (19,6 %) svarte at de også selv av og til eller oftere var med ”*på å gjøre ting som kan oppfattes som mobbing*” (3,3 % *flere ganger per uke*, 2,5 % *omtrent ukentlig*, og 13,8 % *av og til* – 41,2 % *sjelden* og 39,2 % *aldri*).

Tabell 9. Hvor ofte er du blitt utsatt for følgende dette skoleåret? (Sandsleth & Foldvik, 2000, 20). Prosent.

Mobbeformer	Flere ganger per uke	Omtrent ukentlig	Av og til	Sjelden	Aldri
Uønsket fleiping og terging	3,4	2,8	12,9	27,8	53,1
Isolering, utfrysing	1,5	0,9	5,3	12,8	79,5
Baksnakkelse eller fiendtlig holdning	2,0	2,2	10,3	23,8	61,7
Latterliggjøring	2,3	2,7	11,6	24,4	59,0
Fysisk overgrep som dytting, sparking	1,4	0,8	3,0	6,3	88,5
Trakassering som går på seksualitet eller kjønn	1,2	1,0	2,8	5,2	89,8
Mottatt ubehagelige bemerkninger om utseende, hudfarge, språk, dialekt, o.l.	2,0	1,6	5,8	15,6	75,0

Resultatene har blitt statistisk behandlet ("utsortert") av forskerne i undersøkelsen for å gjøre dem mer sammenlignbare med annen forskning om temaet, dvs. vise forekomsten av mobbing ved å bruke ulike skjæringspunkter. Resultatene er vist i Tabell 10. Hvis man sammenligner disse resultater med de andre undersøkelsene eller med resultatene fra denne undersøkelsen *før* den statistiske behandlingen, kunne vi faktisk forvente betydelig lavere andel. Vår konklusjon er at forekomsten av mobbing som vist i tabell 10 må tas med stort forbehold.

Tabell 10. Akkumulert hyppighetsgrad av mobbing i videregående skole, N=2504 (Sandsleth & Foldvik, 2000, 33) Prosent.

Hyppighetsgrad	Mobbeoffer	Mobber
Mobbet flere ganger per uke ^{A)}	5,8	11,0
Mobbet omtrent ukentlig eller oftere (flere ganger per uke) ^{A); B)}	11,0	13,0
Mobbet flere ganger per uke + omtrent ukentlig + av og til ^{A); B)}	30,0	47,0
Har du blitt mobbet av andre elever <i>dette skoleåret</i> ?	17,7	-

^{A)} Statistisk "utsortert"; ^{B)} Akkumulert prosentandel

4.3.3.3 **Sammendrag: forekomsten av mobbing på barneskole, ungdomsskole og videregående skole**

Tabellene 11a og 11b nedenfor viser en samlet presentasjon av resultater fra alle skoleundersøkelsene om forekomsten av mobbing på de ulike skolenivåene. Tabellene er basert på de nyeste dataene som var tilgjengelige for oss, fra 2001. Tabellen viser det samme generelle bildet av forekomsten av mobbing som ble presentert tidligere, i kvalitative termer. Tabellen viser også at resultatene som er sammenlignbare – altså fra Olweus/Hemil & SAF - er meget entydige fra en undersøkelse til en annen i forhold til

forekomsten av mobbing. Det eneste unntaket er Hemilsenterets data innsamlet for WHO-undersøkelsene på 6. klassetrinn. Som Tabell 11a viser, er andelene for alle kategorier høyere enn de tilsvarende andelene fra resultatene fra SAF og Olweusgruppen. Basert på denne informasjonen er det imidlertid ikke mulig å konkludere med hvor signifikante forskjellene er.

Tabell 11a. Forekomsten av mobbing i skolen i følge de nyeste undersøkelsene på ulike skolenivå *ukentlig eller oftere*. (Data for Olweus/Hemil & SAF direkte fra forskerne)
Prosent

	Mobbeoffer			Mobber		
	Gutter	Jenter	Alle	Gutter	Jenter	Alle
Barneskole (6. kl)						
SAF 2001	7,1	6,2	6,6	2,6	0,4	1,4
HEMIL 2001	9,0	9,3	9,1	5,6	1,9	3,7
Olweus 2001	6,8	7,8	7,3	3,3	0,8	2,0
Ungdomsskole (8./9. kl)						
SAF 2001	6,3	3,1	4,9	6,8	1,0	4,1
HEMIL 2001	6,2	3,2	4,0	5,3	1,5	3,3
Olweus 2001	5,3	3,9	5,3(4.6)	4,3	1,5	3,1
NOVA 2002	-	-	10,8 ^{A)}	-	-	-
Elevinspektører (% ofte)	-	-	1,3 ^{A)}	-	-	-
Videregående skole						
LKS (2002)	-	-	5,8 / 11 ^{B)}	-	-	5,8 / 13 ^{B)}
NOVA 2002 (VGS)	-	-	4,3	-	-	-
Elevinspektører (% ofte)	-	-	0,7 ^{C)}	-	-	-

^{A)} Spørsmålet var formulert annerledes enn i andre undersøkelser og viser for NOVA andelen elever som har blitt *frosset ut, plaget eller ertet av medelever på skolen eller på skoleveien* og for Elevinspektørene andelen som ofte *gruer seg til å gå på skolen fordi de blir mobbet*. Disse resultatene kan ikke direkte sammenlignes med resultater fra andre undersøkelser.

^{B)} Spørsmålet var formulert annerledes enn i andre undersøkelser og viser andelen som ofte *gruer seg til å gå på skolen fordi de blir mobbet*.

^{C)} Statistisk ”utsorterte” og akkumulerte prosentandeler *mobbet omtrent ukentlig eller oftere*.

Tabell 11b. Forekomsten av mobbing i skolen i følge de nyeste undersøkelsene på ulike skolenivå *av og til eller oftere*. OBS. For Olweus/Hemil: *2 eller 3 ganger i måneden eller oftere*.

	Mobbeoffer (%)			Mobber (%)		
	Gutter	Jenter	Alle	Gutter	Jenter	Alle
Barneskole (6. kl)						
SAF 2001	47,7	41,7	44,8	49,1	24,8	37,0
HEMIL 2001	-	-	-	-	-	-
Olweus 2001	12,7	14,4	13,5	7,9	3,5	5,8
Ungdomsskole (9. kl)						
SAF 2001	30,6	24,2	27,7	47,4	22,3	35,3
HEMIL 2001	-	-	-	-	-	-
Olweus 2001	9,9	9,5	9,6	11,4	6,3	8,8
NOVA 2002	-	-	10,8 ^{A)}	-	-	-
Elevinspektører (% ofte + noen ganger)	-	-	4,8 ^{A)}	-	-	-
Videregående skole						
LKS (2002)	-	-	11,6/30 ^{B)}	-	-	19,6/47 ^{B)}
NOVA 2002 (VGS)	-	-	4,3 ^{C)}	-	-	-
Elevinspektører (% ofte)	-	-	2,1 ^{A)}	-	-	-

^{A)} Spørsmålet var formulert annerledes enn i andre undersøkelser og viser for NOVA andelen elever som har blitt *frosset ut, plaget eller ertet av medelever på skolen eller på skoleveien* og for Elevinspektørene andelen som ofte *gruer seg til å gå på skolen fordi de blir mobbet*. Disse resultatene kan faktisk ikke sammenlignes med resultater fra andre undersøkelser.

^{B)} Statistisk ”utsorterte” og akkumulerte prosentandeler *mobbet omtrent ukentlig eller oftere*.

^{C)} For NOVA er denne andelen det samme som for ’ukentlig eller oftere’ pga at NOVA ikke har brukt en kategori mellom ’sjeldnere’ og ’en gang i uka’, og ’sjelden’ eller ’sjeldnere’ er ikke inkludert i denne tabellen.

Vi har samlet resultater fra evalueringen av kartleggingsundersøkelsene av forekomsten av mobbing i det følgende.

Forekomsten av den mest alvorlige form for mobbing, *ukentlig eller oftere* er som følger i 2001 (Tabell 11a):

- Elevene fra barneskolen er mest utsatt for mobbing, 6-9 % av jenter og 7-9 % av gutter. Kjønnforskjellene er små.
- På barneskolen er gutter klart mer enn jenter selv involvert i mobbing av andre elever. Mens 3-5 % av gutter mobbet andre, var andelen blant jenter mellom cirka 0,5 og 2,0 %.
- På ungdomsskolen er andel av mobbeoffer på et lavere nivå enn på barneskolen, med størst nedgang blant jenter. Sammenlignet med barneskolen var bare omtrent halvparten av jentene utsatt for mobbing i ungdomsskolen (3-4 %).

Cirka 5-6 % av guttene på ungdomsskolen var mobbet ukentlig eller oftere, en nedgang med 2-3 prosentenheter.

- Cirka en av ti jenter mobbet andre på ungdomsskolen, nesten like mye som på barneskolen. Andel gutter som mobbet på ungdomsskole var høyere (4-7 %) enn på barneskolen. Det ser imidlertid ut til at resultater fra SAF-undersøkelsen viser større økning fra 6. til 9. klasse i andel gutter som mobbet andre enn hva tilsvarende resultater fra Olweusgruppen og Hemilsenteret gjør.
- Metodisk sett var undersøkelsene fra NOVA og Elevinspektørene så forskjellig fra de andre som hadde fokuset på grunnskolen, at det ikke er mulig å sammenligne resultater fra disse med resultatene fra Olweus/Hemil og SAF.
- Det meste vi kan konkludere med fra resultatene på videregående skole er at de viser at mobbing også skjer der, men at det er ikke mulig å si pålitelig hvor høy andel som bli mobbet ukentlig eller oftere.

Når vi inkluderer i forekomsten mobbingen som skjer sjeldnere, *2 eller 3 ganger i måneden eller oftere* (Olweus/Hemil) og *av og til eller oftere* (SAF) blir det mer komplisert å sammenligne resultater, som man kan se fra presentasjonen i tabell 11b. Vi er nødt å granske resultatene fra ulike undersøkelsene hver for seg.

Cirka 13-14 % av elevene på barneskole og cirka 10 % på ungdomsskolen ble mobbet minst 2 eller 3 ganger i måneden i løpet av de siste måneder i følge resultater fra Olweusgruppen. Andel mobbere økte fra barneskole til ungdomsskolen for jenter (fra 3,5 % til 6 %) og for gutter (fra omtrent 8 % til 11 %). På begge skolenivåene var det cirka dobbelt så mange gutter som jenter som mobber andre.

Resultater fra SAF viser at 42-48 % av elevene på barneskolen og 25-30 % på ungdomsskolen ble mobbet *minst av og til* i løpet av skoleåret. Andelen mobbere var omtrent like høy på barne- og ungdomsskolen, nærmere 50 % av guttene og over 20 % av jentene.

Også med denne hyppigheten er det vanskelig å si noe overbevisende om forekomsten av mobbing i videregående skole bare på grunn av disse resultatene (tabell 11b).

Resultater fra Olweusgruppen og SAF antyder imidlertid at det ville vært mer hensiktsmessig å bruke et ”høyere” skjæringspunkt (cut-off point) enn *ukentlig eller oftere* som nå er vanlig praksis for å vise forekomsten av mobbing. På denne måten kunne vi inkludere en signifikant gruppe av elever som er involvert i alvorlig gjentatt mobbing, men som bruk av cut-off point *ukentlig eller oftere* ekskluderer. Olweus argumenter sterkt for at å velge de som blir mobbet minst *2 eller 3 ganger i måneden eller oftere* (av og til i hans tidligere undersøkelser) ville være riktig måte å gjøre dette på.

4.3.4 ”Mobilmobbing” - Mobbing ved bruk av mobiltelefoner

Mobbing via mobiltelefon har bare blitt undersøkt av SAF med et utvalg på 7000 elever, representative for elevene i 5. til 10. klasse i norsk grunnskole (Roland, 2002). Resultatene (Roland, 2002) viser at blant brukere av mobiltelefon mobbes 1,7 % av

guttene og 0,9 % av jentene ukentlig eller oftere på mobiltelefon, enten verbalt eller ved SMS meldinger. Henholdsvis 13,2 % av guttene og 15,5 % av jentene mobbes av og til eller oftere.

Når det gjelder det at en selv mobber andre elever, viser resultatene at 3,4 % av gutter som bruker mobiltelefon plager andre elever via mobiltelefonen ukentlig eller oftere og 17,5 % av og til eller oftere. Blant jenter er den tilsvarende andelen lavere, 0,9 % ukentlig eller oftere og 13,7 % av og til eller oftere. I tillegg viser resultatene at det er noen flere som mobbes og som mobber andre ved SMS-meldinger enn ved samtaler (blant gutter og jenter og for alle klassetrinn).

Sammenlignet med mer tradisjonell mobbing viser det seg å være en relativt svak korrelasjon mellom tradisjonell mobbing og mobbing på mobil. Dvs. at ”det i stor grad er andre elever som utsettes for mobbing og som mobber andre via mobiltelefon enn de som er involvert i mobbing ansikt til ansikt” (Roland, 2002, 6). Likevel viser resultatene at blant de elevene som bruker mobiltelefon, er forekomsten av denne formen av mobbing nesten like høy som vanlig mobbing. Når man i tillegg tar i betraktning at bruk av mobiltelefonen øker jevnt og sterkt med elevenes alder, slik at i 10. klasse er andelen brukere 90 %, kan man si at ”mobilmobbing” er et problem som det bør rettes oppmerksomhet mot i tillegg til mer tradisjonelle former for mobbing.

4.3.5 Lærerinvolvert mobbing

Det er foreløpig lite forskning om mobbing der lærer er involvert. I vårt materiell var det bare LKS og Elevinspektørene som hadde spurt om dette. Den eneste definisjon på lærerinvolvert mobbing eller ”lærermobbing” (Olweus, 2003) som vi har fått kjennskap til er formulert av Olweus i sin mobbeundersøkelse fra 1985 (publisert i 1996). Vi har enda ikke fått sett på rapporten fra denne undersøkelsen, men skal gjøre det senere i prosjektet. Imidlertid har Olweus sendt oss et dokument som viser definisjonen:

”Vi sier at en elev blir mobbet av en lærer hvis læreren gjentatte ganger sier ubehagelige og sårende ting til eleven eller er overlegen og spydig overfor ham eller henne. Vi regner det ikke som mobbing om slike ting bare skjer en enkelt gang. Det er heller ikke mobbing hvis læreren blir irritert på eller irettesetter eleven fordi han eller hun opptrer bråkete og forstyrrende eller ikke har gjort leksene sine (eller lignende).” (Olweus, 2003 – Fra boken *Mobbing av elever fra lærere*, 1996)

Denne definisjon handler om den delen av lærerinvolvert mobbing der en lærer mobber en elev. Bare LKS har spurt om lærerinvolvert mobbing som går toveis, fra lærer til elev og motsatt. Disse undersøkelsene har imidlertid ikke brukt verken Olweus sin definisjon eller en annen definisjon av mobbing der lærer er involvert.

Når det gjelder omfanget av lærerinvolvert mobbing, vist i Tabell 12, beskriver forfatterne av *Mobbing i videregående skole* dette som ”en av de mer overraskende sidene ved undersøkelsen” (Sandsleth & Foldvik, 2000, 45).

Tabell 12. Forekomsten av lærerinvolvert mobbing i videregående skole. Prosent av elever som har svart *ja* til spørsmålet. N=2504

Spørsmål	%	n
Har det hendt at lærere har <i>mobbet/plaget deg</i> dette skoleåret?	18,9	448
Har det hendt at lærere har <i>mobbet/plaget andre elever</i> dette skoleåret?	42,9	993
Er det <i>noen elever i klassen</i> som prøver å plage noen av lærerne dine?	34,1	826
Har <i>du</i> dette skoleåret vært med på å mobbe/plage lærerne på skolen?	11,4	275

Resultatene i tabellen antyder at også lærerne både er mobbere og mobbeoffere. Nesten en av fem (19,2 %) av elevene som har svart på spørsmålet *Har det hendt at lærere har mobbet/plaget* sier at dette har hendt omtrent ukentlig eller oftere. Cirka 40 % svarer at det har hendt at av og til.

Elevinspektørene spurte hvem, hvis noen, en blir mobbet av, og ”lærer” var her et alternativ. Resultatene for lærerinvolvert mobbing er vist i Tabell 13.

Tabell 13. Andel elever mobbet av en lærer. Fordelt på kjønn, skolenivå og studieretning i VGS. Prosent av elever som har svart *ofte* og *noen ganger*. (Wærness & Kavli, 20004, 34)

<i>Blir mobbet av lærere</i>	Kjønn		Skolenivå		Studieretning i VGS		Total
	Gutter	Jenter	VGS	UNGS	Allmennfag	Yrkesfag	
Ofte	3,5	1,1	1,5	3,0	1,1	2,7	2,3
noen ganger	3,2	2,6	3,4	2,5	3,5	2,7	2,9

Olweus (2003) har imidlertid kritisert Elevinspektørens måte å måle lærerinvolvert mobbing på og kvaliteten av selve undersøkelsen. I følge Olweus gir undersøkelsen ”et feilaktig og sterkt overdrevet bilde av læreres mobbing av elever”, men mer pga. at det ikke er definert i spørreskjemaet hva som skal forstås som mobbing, og det er heller ingen oppfølgingsspørsmål som ville gjort det umulig å validere elevenes svar.

Selv om disse undersøkelsene har metodiske svakheter, gir funnene grunn til videre forskning om denne formen for mobbing på skolene. Det kunne være mest hensiktsmessig å inkludere spørsmål om denne tematikken i landsrepresentative undersøkelser.

4.4 Fritidsmiljø

Kunnskap om fritid og det som skjer i jevnaldersmiljøet er viktig for å forstå den enkeltes personlige utvikling og sosiale tilpasning i overgangen fra barn til voksen. Samtidig er det slik at sentrale komponenter i barn og unges livsstil og levevaner får sin utforming gjennom fritid og samvær med andre.
(*Oppvekst i Norge* - Fauske & Øia, 2003, 173)

Som tidligere nevnt, er det ikke mye å hente fra forskningen om fritidsmiljø i forhold til mobbing. Ulike aspekter ved fritidsmiljø er bredt beskrevet i undersøkelsen *Ung i Norge* (Fauske & Øia, 2003). Fauske og Øia diskuterer imidlertid også mobbing i denne undersøkelsen, men ikke relatert til fritid og kun ved å overflatisk referere til forekomsten av mobbing. Vår konklusjon er derfor at det fremdeles er mye vi ikke vet om forekomsten av mobbing i fritidsmiljø. Dette er uheldig, spesielt siden det er mye som tyder på at mobbing skjer mye oftere i forbindelse med fritid (Fauske & Øie (2003) bruker begrepet *ungdomsstyrte aktiviteter*) enn i forbindelse med voksenstyrte aktiviteter.

Vi forventer imidlertid at denne situasjonen vil endres i løpet av de nærmeste årene. Dette antar vi fordi det nå blir rettet en rekke tiltak mot dette miljøet. For eksempel, tidlig i mars bevilget BFD midler til arbeid mot mobbing i fritidsmiljøene (Pressemelding, BFD, 03.03.2004).

4.5 Utviklingsstrekk når det gjelder forekomst av mobbing

Eksisterende undersøkelser om mobbing her i landet gir en del informasjon om forekomsten av mobbing i skolemiljø, som gjør det mulig å granske utviklingen fra 1983 og fram til i dag. I enkelte tilfeller må vi imidlertid ta forbehold om informasjonsverdien på grunn av metodiske problemer som vi har vært inne på tidligere. Et særlig problem i denne sammenhengen er endring av spørsmålene/spørreskjemaene fra et måletidspunkt til et annet. Det er for eksempel tilfelle for *Elevinspektørene* (Wærness & Kavli, 2004). Representanten for *Elevinspektørene* informerte i vårt møte 29.03.2004 om at spørsmålene og svaralternativene angående mobbing nylig har blitt forandret igjen.

De beste dataene for å se på utviklingen av forekomsten av mobbing over tid kommer fra to forskningsmiljø; Olweus-gruppen/ Hemilsenteret og SAF. Tabellene 5 og 6 presentert tidligere i rapporten gir grunnlag for å konkludere om utviklingsstrekk i forekomst av mobbing. Ved å sammenligne resultatene fra undersøkelsen fra 2001 med den fra 1983 har Olweus-gruppen gjort følgende observasjoner (Olweus, 2002):

- i. Andelen elever som blir utsatt for mobbing har økt ganske kraftig: med ca. 50 % i klassetrinn 2-10. Cirka 25.000 flere elever ble mobbet i 2001 enn i 1983.

- ii. Den totale andelen som mobber andre (minst ”2 eller 3 ganger i måneden”) har vært ganske stabil over tid – noe som forskerne tror er en følge av underrapportering.
- iii. Det har skjedd en forskyvning mot mer alvorlig og hyppigere mobbing, dvs. det som rapporteres å skje ”minst 1 gang i uken”. Prosenttallene er 33 i 1983 mot 55 i 2001.

Olweus (2002) beskriver punktene i og iii ovenfor som de to mest tydelige trendene.

SAF har gjennomført landsrepresentative skoleundersøkelser hvert tredje år siden 1995. Resultatene fra disse undersøkelsene er interessante fordi mobbing er blitt definert og målt på samme måte hver gang. Utviklingen fra 1995 til 1998 og videre til 2001 viser en kraftig økning med litt over 70%, sterkest for andelen mobbeofre og i den yngre aldersgruppen (i 6. klasse), rapportert av Roland (2003).

I motsetning til disse undersøkelsene, viser resultater fra NOVA sine undersøkelser ingen forandring fra 1996/1997 til 2002/2003. Det må her pekes på at sammenlignbare data over tid som NOVA har, er begrenset (hvis man skal sammenligne utviklingen i samme skolene). Kommunale undersøkelser (*UNG-data*) fra NOVA har vist at det er vanskelig å gi et pålitelig bilde av endringer over tid når det er ulike kommuner som utgjør sammenligningsgrunlaget på ulike tidspunkter. Dette skyldes store forskjeller i omfanget av mobbing mellom kommunene (Bakken & Nordahl, 2003).

To kommuner inngår i *UNG-databasen* der det har vært mulig å følge utviklingsstrekk over tid (1997 og 2003) og som er basert på undersøkelser av samme skolene (Skien & Oslo). Bakken og Nordahl (2003, 9) hevder at

”Analyser av data viser at omfanget problemer, både i Skien (...) og Oslo (...), er omtrent identisk på de ulike tidspunktene. Dette gjelder også når materialet fra disse to byene blir brutt ned etter kjønn og klassetrinn”,

og konkluderer at

”(u)t fra dataene som presentert her er det ikke grunnlag for å si at det har vært en økning i mobbing forstått som plaging, erting og utfrysing av elever fra 1996/1997 til 2002/2003 (Bakken & Nordahl, 2003, 10).

4.6 Innvirkning av den nasjonale strategien om nulltoleranse på forekomsten av mobbing i barnehage, skole og fritidsmiljø?

Vi har gått gjennom flere større undersøkelser om mobbing i Norge og mye statistikk som viser forekomst av mobbing. Når det gjelder spørsmålet om den nasjonale strategien om nulltoleranse har hatt innvirkning på forekomsten av mobbing, er imidlertid disse undersøkelsene ikke mye til hjelp. Det er flere grunner til dette. Det første har med tidspunktet å gjøre. De kartleggingene vi har gjennomgått forteller om forekomsten av mobbing *før* nulltoleransen ble innført. For det andre har forskning på mobbing i stor grad fokusert på skolemiljøet og dekker per i dag dårlig de andre to

miljøene. Når det gjelder mobbing i barnehage vil vi vite mer når neste rapport fra *Den Gode Barnehage* prosjektet foreligger. For fritidsmiljøene er utsiktene for forskningsmessig innsikt ikke mye bedre. Når det gjelder spørsmålet om innvirkningen av Manifestet får vi først vite mer når vi får resultater fra nye undersøkelser. I den forbindelse blir resultatene fra Olweusgruppen interessante, samt resultater fra den landsdekkende datainnsamlingen som SAF skal gjennomføre i 2004.

Til slutt vil vi påpeke at det generelt sett er en meget utfordrende oppgave for forskningen å fange opp påvirkningen (effekter) fra en så stor innsats som den nasjonale strategien for nulltoleranse i Manifestet mot mobbing. I dette arbeidet vil vi måtte studere effektene av konkrete tiltak.

4.7 Vurdering av forekomsten av mobbing blant ulike grupper

”Emerging national consciousness of the prevalence of school bullying both enables schools to admit to the problem without being judged a bad school and prompts parents, schools, education authorities and sometimes governments to take active steps to reduce its occurrences (Smith & Brain, 2000, 2)”

Enkelte av undersøkelsene har også samlet data fra andre grupper, f.eks. foreldre, lærere og rektorer. Forskningsmiljøene som har samlet data fra noen eller alle av disse gruppene er SAF, Olweusgruppen og LKS. Resultatene for disse er likevel i mindre grad rapportert blant materialet vi fått tilgang til. Dette kommer vi tilbake til senere i evalueringen, når vi skal samle nye data fra ulike grupper i forhold til synspunkter på mobbing og på Manifest mot mobbing.

5 Nordisk perspektiv på mobbing

”Bulling in schools has been found in all areas of the world where it has been investigated (Europe, North America, Australia, New Zealand, and Japan), and the figures do not differ very much from country to country [...]. This means that millions of pupils are humiliated regularly.” (Roland & Idsøe, 2001, 447)

Den viktigste undersøkelsen som gir sammenlignbare resultater om mobbing i de nordiske landene, er WHO's skolehelseundersøkelse. Den siste rapporten fra den undersøkelsen forventes å komme ut snart, der også resultatene fra undersøkelsen gjennomført i 2002 er vist. Disse resultatene vil vi se nærmere på senere i evalueringen.

Upp til 18 rapporten (Barneombudsmannen, 2001) viser til resultater fra en tidligere WHO undersøkelse. I denne internasjonale sammenligningen hadde Sverige den laveste andelen av elever som oppga at de ble mobbet. Resultatene viser stor variasjon mellom land, selv om mobbing ble definert på samme måte i alle land. I alle de fire nordiske landene som var med i undersøkelsen, var gutter mer involvert i mobbing, og forskjellene mellom land var største blant de yngste barna, 11-åringene. I denne aldersgruppen var forekomsten lavest i Sverige (6-8 %) og høyest i Danmark (nesten 35 % blant gutter og jenter), mens Norge (13 – 18 %) og Finland (10-15 %) lå mellom disse to ekstremene. Dette var rekkefølgen i forekomsten også i andre aldersgrupper blant disse landene.

Vi har allerede fått materiell fra Danmark, Sverige og Finland som forteller om situasjonen i forhold til mobbing i disse landene. Resultatene viser at mobbeproblematikken i andre nordiske landene stort sett ligner situasjonen vi har i Norge. Vi kommer nærmere tilbake til resultatene senere, men presenterer kort noen av resultatene her.

5.1 Danmark

Skolebørnundersøgelsen i Danmark har vist at i en internasjonal sammenheng har forekomsten av mobbing blant danske barn vært langt høyere enn i de andre nordiske land. Data fra 1998 viste at nærmere 25 % av elevene ble mobbet flere ganger i skoleåret og at 32 % mobbet andre (Due, Holstein & Jørgensen, 1999). Forekomsten av mobbing varierte sterkt mellom skolene. Resultater presentert i landsrapporten til WHO undersøkelsen fra 2002, viste at andelen barn som har blitt mobbet minst to ganger månedlig i løpet av de siste to månedene var på 11 %, mens andelen som ble mobbet ukentlig, var på 4 % (Due og Krølner, 2003). Ingen kjønnsforskjell ble funnet. Mobbing avtok for eldre aldersgrupper, slik at mens 15 % av 11-årige ble mobbet et par ganger i måneden, var andelen 12 % for 13-åringene og 7,2 % for 15-åringene.

5.2 Sverige

I Sverige har mye oppmerksomhet blitt rettet mot mobbing. Forskning om mobbing har blitt gjennomført av ulike aktører. Noen av de mest sentrale er ved universitetene i Gøteborg og Uppsala, Statistisk Sentralbyrå, Skoleverket og Barneombudsmannen.

Forekomsten av mobbing varierer noe fra en undersøkelse til en annen. Sammenlagt viser de at 3-10 % av elevene er utsatt for mobbing². I en klasse kan en til to elever være utsatt for mobbing, hvis skolen ikke tar noe effektivt tiltak. Barnombudsmannens årsrapport 2002 viser at mobbing er et alvorlig hverdagsproblem for omtrent 130.000 barn i skolen og på fritiden (Skrivelse 24.4.2002).

I samarbeid med Statistisk Sentralbyrå har Barneombudsmannen i Sverige sammensatt statistikk siden 1995. Resultatene, samlet i publikasjonen *Upp till 18*, er senere presentert også for 1998 og 2001, og de neste skal presenteres i løpet av 2004. Rapporten inneholder statistikk fra ulike kilder. For 1998 viste resultatene fra Barneombudsmannen at cirka 15 prosent av grunnskoleelever på 4. klasse blir mobbet³. Senere studier fra Skoleverket viser lavere omfang. Guttene er oftest mobber og mobbeoffer.

Skoleverket har gjennomført holdningsundersøkelser 1994, 1997 og 2000 blant elever fra 15- til 18-årsalderen. Disse undersøkelsene viser at forekomsten av mobbing (mobbet av andre elever) har økt fra to til fire prosent. I følge samme undersøkelser har andelen av de som anser seg å være mobbet av lærer økt fra fire til seks prosent. (Skoleverket 2002.) Resultatene fra 2000 viser at 4 % av elevene i 7.-10. klasse og videregående skole har blitt mobbet eller frosset ut av andre elever (Skoleverket 2001: Attityder til skolan 2000). Dette er dobbelt så mye som i 1997. Seks prosent av elevene svarte at de hadde blitt mobbet eller trakassert av en lærer. De fleste av de som ble mobbet, gikk i 7.-9. klasse.

I 2002 ble det gjennomført en intervjuundersøkelse bland 400 foreldre om deres erfaring har av mobbing på grunnskolen (Tilsamman, 2002). Resultatene viste at hver tredje foreldre hadde barn som på ulike måte hadde vært involvert i mobbing på skolen. Resultatene viste også at det er store forskjeller mellom foreldrenes oppfatninger av hva som pågår i skolen. Største delen (65 %) av foreldrene trodde at mobbing er vanlig på grunnskolen generelt sett, mens 10 % trodde at det var vanlig i det egne barnets klasse. To tredjedeler av foreldrene ansåg at skolen har hovedansvaret for å løse mobbeproblemet.

---

2 <http://www.bris.se/upload/advice/bullying/faktablad.pdf>

3 www.forskning.se/aktuella_fragor/mobbning/intro.asp

5.3 Finland

Resultater fra nasjonale *Skolehelseundersøkelser* gjennomført av STAKES viser at andelen av de som ble mobbet på grunnskolen var 6,7 % og i videregående skole 1,7 % i 2002 (Luopa, Rimpelä & Jokela, 2003). Sammenligning mellom 2000 og 2002 viser ingen endring i forekomsten. Jenter mobbes mindre enn gutter, og andelen minsker fra 8. til 9. klasse. Det finns store forskjell i forekomsten av mobbing mellom skolene, med variasjon fra 1.4 % til 21 % blant dem som mobbes gjentatt (Rimpelä, 2003).

Viktig forskning om mobbing gjøres også ved Åbo Universitet, der Christina Salmivalli og hennes gruppe har gransket ulike roller blant deltagere i mobbesituasjoner. Resultatene viser signifikante forskjeller mellom gutter og jenter. Gutter er oftest involvert som Mobber, som Forsterker, og som Assistenten, mens de mest typiske rollene for jentene er Forsvarer og Utenforstående (Outsiders) (Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman & Kaukiainen, 1996).

6 Noen foreløpige konklusjoner

Denne rapporten viser foreløpige resultater fra analysen som er gjort i forbindelse med i evalueringen av forekomsten av mobbing. Analysen er basert på kartleggingsundersøkelser som er gjennomført i barnehage og skole, men vi har ikke hatt tilgang til undersøkelser av mobbing i fritidsmiljøet. Vi har rettet oppmerksomheten særlig på tre aspekter ved disse undersøkelsene: 1) definisjonen på mobbing, 2) måling og metodikk (spørreskjemaene og spørsmålene) og 3) resultater. I det følgende presenter vi noen foreløpige konklusjoner fra vårt evalueringsarbeid så langt.

Definisjon av begrepet mobbing. Det ser ut til at de fleste definisjonene brukt i undersøkelsene ligger relativt nært hverandre, selv om det ikke var gitt en definisjon i alle undersøkelsene. Likevel er det viktig å jobbe videre for å utvikle en felles forståelse av hva vi forstår med mobbing og hva mobbing innebærer. Når begrepet samtidig er så hverdagslig og flyktig, er det viktig at forskningen er basert på en nøye gjennomtenkt definisjon av hva som menes med mobbing. Særlig viktig er dette arbeidet hvis man ønsker å utvikle teknologibaserte verktøy for selv-rapportering/vurdering av forekomsten av mobbing. Den som ”rapporterer” om mobbing ved hjelp av slike verktøy, er nødt til å forstå begrepet, og det blir derfor avgjørende å gi en klar definisjon på mening og innhold. For den som rapporterer, er det vanligvis ikke mulig å spørre noen hvis han eller hun ikke helt forstår spørsmålene. For fremtidig kartlegging av mobbing bør man være oppmerksom på dette forholdet, og helst bygge på arbeid og erfaringer på dette området.

Måling og måleinstrumenter. Hovedspørsmålene i flere av undersøkelsene var helt eller nesten like, men formuleringen av spørsmålene i noen av kartleggingene var så forskjellige at det ikke var mulig å sammenligne resultatene på tvers av undersøkelsene. Ideelt sett skulle definisjon på mobbing følges opp av hovedspørsmål som viser direkte til denne definisjon. Det er vanskelig, ofte umulig, å sammenligne resultater fra forskjellige undersøkelser når spørsmålene er formulert på ulike måter. Undersøkelsene fra grunnskolen, dvs. fra Olweusgruppen, Hemilsenteret og SAF, gjorde dette på en god måte. Spørsmålene fra Lillegården kompetansesenter var svært like spørsmålene i disse undersøkelsene. Hvis vi ønsker å sammenligne resultater fra kartleggingene på tvers av de tre miljøene vi har gransket i evalueringen – barnehage, skole og fritid - er det viktig at det metodiske grunnarbeidet er gjort på en måte som gjør det mulig. Metodisk sett er det gjort mye grundig arbeid i Norge innen forskning om temaet – noe som benyttes og bygges på i flere andre land - og noe som skal benyttes når man planlegger kartlegginger om forekomsten av mobbing i framtiden.

Om resultater og forekomsten av mobbing. Evalueringen av materialet fra de ulike kartleggingsundersøkelsene har vist at med høyt reliabilitet kan vi bare snakke om forekomsten i skolemiljøet, mens det er lite å hente fra barnehage og fritidsmiljø. Når det gjelder mobbing i skolemiljøet, finnes det sammenlignbare data bare fra grunnskolen på tvers av undersøkelsene.

Den sikreste konklusjonen vi kan trekke så langt, basert på resultatene fra de ulike undersøkelsene, er at mobbing (det å være mobber eller offer) er et betydelig sosialt problem i skolemiljøet. Fem prosent av mobbingen er meget alvorlig, dvs. den forekommer ukentlig eller oftere. I tillegg utsettes en andel på mer enn 5 % av elevene for gjentatt mobbing *2 eller 3 ganger i måneden* og 20-40 % *av og til*. Dette kan også ha betydelige negative konsekvenser for den enkelte elevs velferd på skolen. Resultater fra undersøkelsene som har inngått i evalueringen, gir klare indikasjoner på at mobbing er et problem som er koblet til andre problemer. Resultatene viser også store forskjeller mellom skolene, noe som enda mer kompliserer det generelle bildet av forekomsten. De mer begrensede resultatene fra de to andre miljøene skyldes mest sannsynlig at kartleggingene i mindre grad har blitt rettet mot disse miljøene, enn at det faktisk finnes mindre mobbing der. Det finnes rett og slett lite forskningsbasert kunnskap om forekomsten av mobbing i disse miljøene.

Enkelte av undersøkelsene har inkludert også andre relevante grupper i sine målgrupper, selv om alle har hatt barn og elever som den primære målgruppen, men vi har bare begynt vår analyse omkring dette. Resultatene fra undersøkelsen i barnehage er ennå ikke blitt rapportert, men enkelte undersøkelser fra skolemiljøet viser at vurderingene som lærerne har av forekomsten av mobbing i klasse/skole samsvarer ganske godt med det bildet elever gir. Samtidig viser undersøkelsene at mange barn/elever ikke nødvendigvis rapporterer om mobbingen til de voksne. Dette gir til en viss grad antydninger om en verden der barn og ungdom lever skjult fra voksne. Det er en stor utfordring for de voksne å få bedre tilgang til denne verdenen.

Resultatene fra undersøkelsene fra grunnskolen gir indikasjoner på forandringer i forekomsten av mobbing over tid. Kartleggingene viser at i enkelte grupper, særlig blant gutter på barneskolen, har forekomsten av mobbing økt over tid. Imidlertid viser funnene at det finnes andre grupper der forekomsten har vært ganske stabil over tid eller minsket litt, f. eks. på ungdomsskolen. I forhold til det sistnevnte viser resultater fra ulike undersøkelser imidlertid noe variasjon.

Når det gjelder den nasjonale strategien om nulltoleranse og konklusjoner som kan gjøres angående dens innflytelse, er det foreløpig mindre å hente fra undersøkelsene på landsbasis. Samtidig er det slik at de sterkeste og målbare resultater ikke dukker opp med en gang, men vil bli synlige først etter en viss tidsperiode, mest sannsynlig i løpet av de nærmeste årene. Dette er typisk når det gjelder større endringsprosesser der man ønsker å få til store og dyptgående påvirkninger, særlig i holdninger og atferd på organisasjonsnivå eller i samfunnet. Imidlertid viser enkelte mer lokale prosjekter klare positive effekter fra tiltaksarbeidet mot mobbing. Sett i sammenheng med den store oppmerksomheten og arbeidet i barnehagene og på skolene som nå er rettet mot å forbedre sosiale miljø, er det gode grunner til å forvente betydelig påvirkning fra disse i framtiden.

Referanser

- Bakken, Anders & Nordahl, Thomas 2003. Mobbing og sosial isolasjon i ungdomsmiljøene. Hva viser NOVA's ungdoms- og skoleundersøkelser. Rapport fra NOVA.
- Barneombudsmannen 2001. Upp til 18. Stockholm: Barneombudsmannen & Statistiska Centralbyrån.
- Due, P., Holstein, B. E. & Jørgensen, P. S. 1999. Mobning som sundhedstrussel blant store skoleelever. *Ugeskr Læger*, 1999:161, 2201-6.
- Due, P. & Krølner, R. 2003. Skole og lokalsamfund. I P. Due & E. Holstein (red.) *Skolebørnsundersøgelsen 2002*. Institut for Folkesundhedvidenskab. Københavns Universitet.
- Fauske, H. & Øia, T. 2003. *Oppvekst i Norge*. Oslo: Abstrakt forlag
- Finnes det mobbing i norske barnehager? 2004. En hefte for deg som arbeider i barnehagen. BFD.
- Luopa, P., Rimpelä, M. & Jokela, J. 2003. Nuorten hyvinvointi Etelä-Suomen, Itä-Suomen ja Lapin lääneissä. Kouluterveyskysely 2000 ja 2002. *Stakes. Julkaisut: Aiheita 7/2003. A307*.
- Olweus, D. 1992. *Mobbing i skolen. Hva vet vi og hva kan vi gjøre*. Universitetsforlaget. 1992.
- Olweus, D. 1999. Norway. In P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. Catalano & P. Slee (Eds.) *The nature of school bullying: A cross-national perspective*. London, UK: Routledge, pp. 28-48.
- Olweus, D. 2002. *Mobbing i skolen: Nye data om omfang og forandring over tid. Sammendrag av utvalgte deler av Olweus' presentasjon ved fagseminar om lærings- og oppvekstmiljø, arrangert av Utdannings- og forskningsdepartementet. 31.01.2002*.
- Olweus, D. 2002b. *Notater til presentasjon på møte i Utdannings- og Forskningsdepartementet 24.10.2002*.
- Olweus, D. 2002c. *Instruksjoner ved administrering av Olweus' spørreskjema om mobbing til elever på lavere og høyere klassetrinn (kltr 3-10+)*.
- Olweus, D. 2003. *Til forsvar for lærerne – kritikk av "Elevinspektørene"*. Notat.
- Olweus, D. 2004. *Tabellene sent til RF-evalueringgruppen*.
- Rimpelä, M. 2003. *Nuorten hyvinvoinnin ja kouluolojen trendit (Trender i velferd og skoleomstendighet blant unge). Kouluterveys 2002 –tiedotuslehti, no. 18. VIII Kouluterveyspäivät, 25.-26.8.2003, Tampere. Tiivistelmät ja posterit. Kouluterveys 2002 Tutkimus- ja toimintaohjelma. Julk. 25.8.2003*.

- Roland, E. 1983. Strategi mot mobbing. Oslo universitetsforlaget.
- Roland, E. 2002. Mobbing gjennom mobiltelefon. Spesialpedagogikk nr. 3/02, 3-8.
- Roland, E. Pluss 70 prosent mobbing. Utdanning, nr. 3, januar 2003
- Roland, E. & Idsøe, T. 2001. Aggression and bullying. *Aggressive Behavior*, Vol. 27, pp. 446-462.
- Roland, E. & Vaaland, G. S. 2003. Zero, SAFs program mot mobbing. Lærerveiledning. SAF.
- Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Björkqvist, K., Österman, K. & Kaukiainen, A. 1996. Bullying as a group process. Participant roles and their relations to social status within the group. *Aggressive Behavior*, vol. 22, 1-15.
- Sandsleth, G. & Foldvik, H. M. 2000. Mobbing i videregående skole - Rapport fra en undersøkelse ved 9 skoler. Skriftserie 1/2000. LKS
- Skoleverket 2002. Relasjoner i skolan – en utvecklande eller destruktiv kraft. Rapport 2002-11-12.
- Skrivelse 24.4.2002. Att se mobbning for vad det ar – BO:s forslag mot mobbning. <http://www.bo.se/adfinity.aspx?pageid=3407>.
- Smith, P. K. & Brain, P. (2000). Bullying in schools: Lessons from two decades of research. *Aggressive Behaviour*, vol. 26, 1-9.
- Solberg, M. & Olweus, D. 2003. Prevalence estimation of school bullying with the Olweus Bully/Victim Questionnaire. *Aggressive Behavior*, vol. 29, 239-268.
- Søbstad, F. (2002). "Mot stadig nye mål..." Den tredje delrapporten i prosjektet "Den norske barnehagekvaliteten. DMMH. Nr 1/04.
- Tilsammans 2002. Undersokning om mobbning. Baserad på intervjuer med foraldrar. Nordisk Media Analys.
- Wagner, J. (2003). Introduction: International perspectives and Nordic contributions. In Brostrom, S. & Wagner, J. T. (Eds.) *Early Childhood Education in five Nordic countries*. Århus: Systime Academic, 11-26.
- Wærness, J. I. & Kavli, H. med Lindvig, Y., Kalve, Al. & Sundal, K. (2004). Analyse av Elevinspektørene. MMI & LÆRINGSlaben.

Vedlegg

Vedlegg 1: Første kontaktbrev til eierne av kartleggingsundersøkelsene, LS sammen med RF

Vår saksbehandler: Hege Knudsmoen og Annette Qvam
Direkte tlf.: 1297/1301 , e-post: hk@ls.no/aq@ls.no

Vår dato:
10.10.2003
Deres dato:

Vår referanse:
03/2279
Deres referanse:

Senter for atferdsforskning
Høgskolen i Stavanger
Postboks 8002
4068 Stavanger

Evaluering av ”Manifest mot mobbing 2002-04” Bestilling av bakgrunnsmateriell angående kartleggingsundersøkelser

Rogalandforskning har fått i oppdrag å evaluere satsning på arbeidet mot mobbing i norske barnehager, skoler og fritidsmiljøer, forankret i ”Manifest mot mobbing 2002-2004”. Formålet med evalueringen er å fremskaffe kunnskap som skal gi grunnlag for å vurdere virkningen av de tiltakene som er igangsatt og danne grunnlag for vurdering av oppfølgingstiltak og videre strategi for innsatsområder mot mobbing. Det skal utarbeides to underveistrapporteringer, 1.april og 23.september 2004. En sammenfattende sluttrapport skal ferdigstilles 31.desember 2004.

Evalueringen skal bestå av to hovedoppgaver. Den første er en gjennomgang og en analyse av forekomsten av mobbing i de kartleggingene som er nevnt av Læringscenteret kravspesifikasjon til evalueringen. Analysen må bygge på prosjektbeskrivelser, sluttrapport og spørreskjema/intervju-guide i hvert prosjekt. Tilleggsmateriell brukes bare hvis disse tre ikke gir tilstrekkelig informasjon omkring definisjoner, spørsmål, utvalg og gjennomføring av kartleggingsundersøkelsene.

Den andre hovedoppgaven er en undersøkelse av realisering av Manifest mot mobbing. De mest sentrale data for denne delen er målbeskrivelsene og tiltaksoversiktene som manifestpartene har utviklet i forhold til satsningen mot mobbing, samt tilstandsvurderingene fra kommunene og fylkeskommunene. Disse data skal suppleres på to måter. Først ved å intervju representanter fra manifestpartene og andre sentrale aktører i gjennomføringen av Manifestet mot mobbing, og dernest ved gjennomføring av en internettundersøkelse om involvering av media i diskusjonen mot mobbing.

Gjennomføringen av evalueringsprosjektet er basert på noen sentrale nøkkelprinsipper: utviklingen av dialog, synliggjøring, gjennomsiktighet og samarbeid. I tråd med disse prinsippene har Rogalandforskning lagt opp til en todelt samarbeidsmodell.

I tillegg til dialogen består den første delen av et møte med eierne av kartleggingsundersøkelsene og manifestpartene i april-mai 2004. I dette møtet kommer

Rogalandsforskning til å ta opp og diskutere de mer preliminære resultatene fra meta-analysen av kartleggingene.

I den andre delen av samarbeidsmodellen vil Rogalandsforskning trekke inn nordisk ekspertise innen mobbing gjennom en kompetansepartner og en referansegruppe. Kompetansepartneren er STAKES (Forsknings- og utviklingsentralen for sosial- og helsetjenesten) fra Finland, med lang erfaring i gjennomføring av nasjonale skolehelse- og evalueringsundersøkelser. Referansegruppen er sammensatt av representanter fra ulike miljøer i Norden, og om har deltatt i WHO's skolehelseundersøkelse. De miljøene som er inkludert er Københavns universitet, Folkhälsoinstitutet i Stockholm og Jyväskylä Universitetet i Finland. De Nordiske samarbeidspartnerne tilfører et bredere faglig perspektiv og bidrar i tillegg med sammenligningsdata til evalueringen av tiltakene mot mobbing innen barnehager, skoler og i fritidsmiljøene som nå skal finne sted i Norge.

Læringscenteret ber om at Senter for atferdsforskning oppnevner en kontaktperson overfor evalueringsgruppen og oversender hans/hennes kontaktinformasjon. For å gjennomføre denne evalueringen er Rogalandsforskning avhengig av å få tilgang til bakgrunnsmateriell om de ulike kartleggingsundersøkelser, dvs. prosjektbeskrivelse, spørreskjema eller andre "målingsinstrument" som er brukt, samt sluttrapporter. Rogalandsforskning vil behandle alt materiell konfidensielt.

Læringscenteret ber om at materialet vedrørende *SAFs skolemiljøundersøkelse* gjøres tilgjengelig for Rogalandsforskning innen 31.oktober. Dette sendes per e-post til prosjektleder som er seniorforsker Tarja Tikkanen (tarja.tikkanen@rf.no) og per post Rogalandsforskning, Att: Tarja Tikkanen, Postboks 8046, 4068 Stavanger.

Dersom dere har ytterligere spørsmål i tilknytning til evalueringen kan dere kontakte Annette Qvam eller Hege Knudsmoen ved Læringscenteret.

Postadresse: Postboks 2924 Tøyen 0608 OSLO	Besøksadresse: Kolstadgata 1, Tøyen	Telefon: +47 23 30 12 00 Telefaks: +47 23 30 12 99	E-post: ls@ls.no Internett: www.ls.no/	Bankgiro: 7694 05 10879 Org.nr.: NO 970 018 131 MVA
---	---	---	---	--

Vedlegg 2: Informasjonsbrev til manifestpartene, LS sammen med RF

Vår saksbehandler: Hege Knudsmoen
Direkte tlf.: 23 30 12 97 , e-post: hk@ls.no

Vår dato: 10.10.2003
Deres dato:

Vår referanse: 03/2279
Deres referanse:

Barne- og familiedepartementet
Barneombudet
Kommunenes Sentralforbund

Utdanningsforbundet
Foreldreutvalget for grunnskolen

Informasjon om evalueringsoppdraget ”Manifest mot mobbing 2002-04”

Rogalandsforskning har fått i oppdrag å evaluere satsning på arbeidet mot mobbing i norske barnehager, skoler og fritidsmiljøer, forankret i ”Manifest mot mobbing 2002-2004”. Formålet med evalueringen er å fremskaffe kunnskap som skal gi grunnlag for å vurdere virkningen av de tiltakene som er igangsatt og danne grunnlag for vurdering av oppfølgingstiltak og videre strategi for innsatsområder mot mobbing. Det skal utarbeides to underveisrapporteringer, 1.april og 23.september 2004. En sammenfattende sluttrapport skal ferdigstilles 31.desember 2004.

Evalueringen skal bestå av to hovedoppgaver. Den første er en gjennomgang og analyse av kartleggingene av forekomsten av mobbing i kartleggingene, som er nevnt i Læringscenterets kravspesifikasjon for oppdraget. Denne første delen av oppdraget vil primært foregå i tidsrommet oktober 2003- juni 2004.

Den andre hovedoppgaven er en undersøkelse av realisering av Manifest mot mobbing. Rogalandsforskning skisserer at denne delen av oppdraget primært vil foregå i tidsrommet februar – oktober 2004. De mest sentrale data for denne delen er målbeskrivelsene og tiltaksoversiktene som manifestpartene har utviklet i forhold til satsningen mot mobbing, samt tilstandsvurderingene fra kommunene og fylkeskommunene. Disse data skal suppleres på to måter. Først ved å intervju representanter fra manifestpartene og andre sentrale aktører i gjennomføringen av Manifestet, og dernest ved gjennomføring av en internettundersøkelse om involvering av media i diskusjonen mot mobbing.

Gjennomføringen av evalueringsprosjektet er basert på noen sentrale nøkkelprinsipper: utviklingen av dialog, synliggjøring, gjennomsiktighet og samarbeid. I tråd med disse har Rogalandsforskning lagt opp til evalueringen i en todelt samarbeidsmodell.

I tillegg til dialogen består den første delen av et møte med eierne av kartleggingsundersøkelsene og manifestpartene i april-mai 2004. I dette møtet kommer de til å ta opp og diskutere de mer preliminnære resultatene fra meta-analysen av kartleggingene.

I den andre delen av samarbeidsmodellen vil Rogalandsforskning trekke inn Nordisk ekspertise innen mobbing gjennom en kompetansepartner og en referansegruppe. Kompetansepartneren er STAKES (forsknings- og utviklingsentralen for sosial- og helsetjenesten) fra Finland, med lang erfaring i gjennomføring av nasjonale skolehelse- og evalueringsundersøkelser. Referansegruppen er sammensatt av representanter fra ulike miljøer i Norden som har deltatt i WHO's skolehelseundersøkelse. De miljøene som er inkludert er Københavns universitet, Folkhälsoinstitutet i Stockholm og Jyväskylä Universitetet i Finland. De Nordiske samarbeidspartnerne tilfører et bredere faglig perspektiv og bidrar i tillegg med sammenligningsdata til evalueringen av tiltakene mot mobbing innen barnehager, skoler og i fritidsmiljøene som nå skal finne sted i Norge.

Rogalandsforskning ønsker at manifestpartene oppnevner en kontaktperson overfor evalueringsgruppen og oversender hans/hennes kontaktinformasjon. Tilbakemelding sendes per e-post til prosjektleder som er seniorforsker Tarja Tikkanen (tarja.tikkanen@rf.no) innen 31.oktober.

- Rogalandsforskning vil kontakte alle manifestpartene i begynnelsen av 2004. -

Med vennlig hilsen
Læringssenteret

Jostein Osnes
direktør

Anne- Berit Kvali
avdelingsdirektør

Kopi
Utdannings- og forskningsdepartementet

Postadresse: Postboks 2924 Tøyen 0608 OSLO	Besøksadresse: Kolstadgata 1, Tøyen	Telefon: +47 23 30 12 00 Telefaks: +47 23 30 12 99	E-post: ls@ls.no Internett: www.ls.no/	Bankgiro: 7694 05 10879 Org.nr.: NO 970 018 131 MVA
---	---	---	---	--

Vedlegg 3: Brev til kompetansepartneren og nordiske referansegruppen

Professor Lasse Kannas, University of Jyväskylä
Professor Matti Rimpelä, Stakes, Helsinki
Mia Danielson, Folkhälsoinstitutet, Stockholm
Pernille Due, University of Copenhagen

Stavanger 16.12.2003

Dear Colleagues,

Suddenly it is almost Christmas again! I hope you will have a chance to take a good break and holidays before the new ventures for 2004.

I am writing you concerning evaluation of the mobbing-manifest. The project has had a slightly delayed start, as we have been waiting for the evaluation material. However, now we have most of it and are in full speed. Before going to more details of our project and work, I wish to thank you all once more for kindly agreeing to be part of and contribute to it.

I have attached to this letter both a summary description of the whole project and an extract of the project plan (adapted) where we describe the project staff and Nordic cooperation. Feel free to ask if you are interested in more detailed information.

As you have been already told when we first contacted you, our expectations from your cooperation are very modest, mainly having to do with information exchange. What we are most interested in are the great lines concerning how mobbing among children and youth has been approached in your countries

- a) in policy and practice (major national, regional, local initiatives or measures undertaken, if any) and
- b) in research (particularly definition of mobbing and research methodology, as well as results concerning prevalence).

Acknowledging that to make a full account of these issues would take a whole report, we wish to keep our request more modest. Thus, besides your own accounts and “reporting” of the situation, if any, we would be pleased if you could refer us to the most relevant sources in your countries where the above mentioned information would be available. Modern information technology does allow us, naturally, to find our way to these sources ourselves, after some study and effort. The limited resources at our hands, however, makes us wish to use your distinguished knowledge and experience in your country to “filter out” the most relevant information and main conclusions, and make this process to us less time consuming. I would highly appreciate your response at some point in January. After having your response, I shall get back to you each by phone and/or e-mail, in particular, if any further clarification would be needed. Other than that, I shall keep you posted about the project and its progress in 2004. The deadline for finishing our work is at the end of December 2004.

With all the best wishes for the holidays and the New Year 2004

Tarja Tikkanen, Project Manager

Evaluering av "Manifest mot mobbing 2002-2004"

Sammendrag

Læringscenteret (LS), har som oppdragsgiver satt som mål for evalueringen å fremskaffe kunnskap som

- skal gi grunnlag for å vurdere virkningen av de tiltakene som er igangsatt som en følge av satsingen "Manifest mot mobbing" og
- danne grunnlag for vurdering av oppfølgingstiltak og videre strategi for innsatsområder mot mobbing.

I tråd med utlysningen fra LS er formålet med evalueringen tosidig. Evalueringen skal på den ene siden summere og systematisere informasjonen og dokumentasjonen av forekomsten av mobbing skolen, og på den andre siden fremskaffe dokumentasjon om hvilken virkning de initiativ og tiltak, som er iverksatt som et resultat "Manifest mot mobbing 2002-2004", har hatt. Resultatene av evalueringen er forventet å kunne gi indikasjoner om retning for framtidige oppfølgingsstudier av omfanget av mobbing, og samtidig kunne si noe om utviklingen av framtidige strategier for å komme problemet til livs. Det foreliggende forslaget til evalueringsprosjektet er bygd på problemstillingen skissert av oppdragsgiver

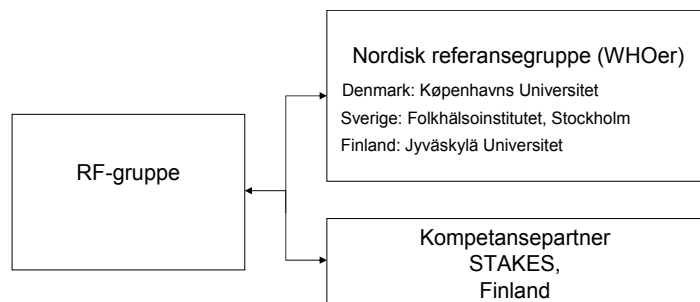
Metodisk sett vil evalueringen bygge på en dokumentanalyse og innsamling av nye data. De store linjene i dialogen med målgruppene vil dokumenteres og brukes i evalueringsarbeidet. Dokumentanalysen omfatter de eksisterende kvantitative og kvalitative studier av forekomsten av mobbing, samt dokumenter som omhandler målsetningene, strategiene og handlingsplanene til de fire manifestpartene. Strategiplaner og tiltaksoversikter fra kommuner og fylkeskommuner er også av interesse her. Ved siden av validerende intervjuer med de fire manifestpartene, vil det gjennomføres caseintervjuer av et utvalg representanter fra kommuner og fylkeskommuner. Til sist vil det også bli gjennomført en undersøkelse av i hvilken grad media er trukket inn av manifestpartene for å dekke og belyse tema i manifestperioden.

RFs forslag til evalueringsprosjektet er basert på en feedbackmodell der utviklingen av dialog, synliggjøring og samarbeid er nøkkelpinsipper i implementeringen av prosjektet. Forskningsteamet vil, støttet av IKT, etablere og opprettholde vilkår for en kontinuerlig kommunikasjon med målgruppene gjennom hele prosjektet. Synliggjøring medfører i denne sammenhengen innføring av et bredt kommunikasjonsansvar, dvs. bred informasjonsspredning ved å involvere ulike, relevante miljøer i drøfting og formidling av resultater. I tillegg til rapporter til oppdragsgiveren, vil RF utarbeide to mer allmenntilgjengelige artikler til lokale og nasjonale aviser/fagpublikasjoner. De tre grunnprinsippene som er bygd inn i prosjektet vil åpne for kontinuerlige og konstruktive tilbakemeldinger fra målgruppene i evalueringen i forhold til de funn og tolkinger som blir gjort i prosjektet og i forskningsgruppen.

/.../

Samarbeid i prosjektet

Evaluering er planlagt gjennomført i tett samarbeid med en evalueringsgruppe, som representerer bred kompetanse innen mobbing og/eller i metodiske spørsmål angående evalueringsundersøkelser. Bilde 2 viser strukturen i gruppen. RF har en aktiv rolle og ansvar for gjennomføring av evalueringen. I tillegg til evalueringsgruppen hører en kompetansepartner som har en veiledningsrolle i forhold til RF og en nordisk referansegruppe.

Bilde 2. Struktur til evalueringsgruppen

Evalueringsgruppemedlemmene er presentert som følger:

RF-gruppen (prosjekt koordinator og ledelse):

Prosjektleder er seniorforsker Tarja Tikkanen. Andre medarbeidere i prosjektet er forsker Olav Befring, forskningssjef Terje Lie (kvalitetssikring) og doktorgradsstipendiat Kolbjørn Brønnick.

Kompetansepartner

Det finske instituttet STAKES er villige til å gå gi veiledning i forbindelse med evalueringen. **STAKES**, forsknings- og utviklingssentralen for sosial- og helsetjenesten i Finland. Stakes fungerer som sosial- og helsedepartementets ekspertorgan og er en anerkjent, kreativ og pålitelig samarbeidspartner både i hjemlandet og internasjonalt. Stakes har også lang erfaring i å tilrettelegge informasjon og kunnskap for beslutningstagere.

Stakes har gjennomført nasjonale skolehelseundersøkelser blant elever hvert annet år fra 1995. Målet med undersøkelsene er å støtte arbeidet med helse og velferd blant unge, og spesielt utvikling av elevomsorg og skolehelsearbeid. Undersøkelsen dekker et bredt spekter av temaer omkring levekår, skoleerfaringer (inkludert mobbing), helse og helsevaner. Stakes har også omfattende erfaring og kompetanse innen metodiske spørsmål i forhold til evalueringsundersøkelser. Kontaktperson er forskningsprofessor Matti Rimpelä.

Nordisk referansegruppe:

Den nordiske referansegruppen er sammenslått av representanter i miljøer fra de andre nordiske landene, som har deltatt i WHO's skolehelseundersøkelsen. Referansegruppen fungerer som en ekspertgruppe og styrker RF-gruppen faglig, samt tilbyr et breiere perspektiv og sammenligningsdata til evaluering som nå skal ta plass i Norge. Den nordiske gruppen er:

1. Danmark: Pernille Due, Københavns Universitet, Institut for Folkesunhedsvidenskab
2. Finland, Professor Lasse Kannas, Jyväskylä Universitet, Faculty of Sports and Health Sciences, Department of Physical Education.
3. Sverige: Mia Danielson, Folkhälsoinstitutet. Vi har også kobling til Skolverket i Sverige som har jobbet med spørsmålene som er det samme som evalueringen som nå tas i Norge.

Vedlegg 4: Brev til eierne av kartleggingsundersøkelsene med program for møtet 29.3.2004

Evalueringen av Manifest mot Mobbing 2002-2004

Møte med eierne av kartleggingsundersøkelsene
Onsdag 29. mars 2004, RF

Mål: Diskutere de preliminære resultatene fra første del av evalueringen, som omhandler forekomsten av mobbing. Analysen av forekomsten er basert på kartleggingsundersøkelser (KLU) som er relevante for mobbeproblematikken. KLU'ene som er inkludert i evalueringen er utvalgte av oppdragsgiver.

RF vil ta møtet opp på video, forutsatt at ingen har innvendinger mot dette. Opptakene vil brukes som data i evalueringen og kun internt i RF-forskergruppen.

Deltagerne: Eierne av kartleggingsundersøkelsene, dvs. representanter fra DMM, LKS, SAF, Hemilsenteret, NOVA og Elevinspektørene (LS), kontaktpersonen for prosjektet fra LS, samt forskergruppen fra RF.

Programmet

- 10.00 - 10.10 Velkommen og dagsorden - Tarja
- 10.10 - 10.30 Presentasjon av RFs internettsider for evalueringsprosjektet
- Olav
- 10.30 - 11.30 Presentasjon av første underveisrapport i evalueringen, med fokus på preliminære resultater i forhold til forekomsten av mobbing i barnehage, skole og fritid - Tarja
- 11.30 - 12.15 Lunsj, RFs kantine
- 12.15 - 12.30 Kort presentasjon av resultater fra e-post "undersøkelsen" - Tarja
- 12.30 - 13.10 Kommentarer til rapporten fra eierne av kartleggingsundersøkelsene (cirka 10 min. per person)
- 13.30 - 14.45 Diskusjon
- 14.45 - 15.00 Oppsummering og konklusjoner

VEL MØTT!

Vedlegg 5: Spørsmålene brukt i de ulike undersøkelsene for å måle forekomsten av mobbing

Olweusgruppen/ Hemilsenteret (barne- og ungdomsskolen)

I spørreskjemaet om mobbing til elever har Olweusgruppen/ Hemilsenteret brukt to hovedspørsmål:

1. *Hvor ofte er du blitt mobbet på skolen de siste månedene?*
2. *Hvor ofte har du selv vært med på å mobbe en annen elev/andre elever på skolen de siste månedene?*

De fem svaralternativene viser både hvor vidt mobbing har skjedd eller ikke og i tilfelle dens hyppighet: *jeg er ikke blitt mobbet (eller mobbet en annen elev/andre elever) på skolen de siste månedene, bare en sjelden gang, 2 eller 3 ganger i måneden, omtrent 1 gang i uken og flere ganger i uken.*

Olweus-gruppen bruker som avskjæringspunkt (cut-off point) ”2 eller 3 ganger i måneden”. Hvis man er blitt mobbet eller selv har mobbet andre ”2 eller 3 ganger i måneden” eller oftere, skal man også svare på oppfølgingsspørsmål om *karaktéristiske trekk ved mobbingen* - om man har blitt latterliggjort, blitt kalt stygge ting, blitt stengt ute fra venneflokket, slått/sparket/stengt inne, utsatt for falsk rykter, fått frastjålet eller ødelagt ting, blitt utsatt for trusler, tvunget til å gjøre ting man ikke ville, blitt mobbet på bakgrunn av sin rase eller innvandrerbakgrunn eller utsatt for ukvemsord med seksuell betydning. Alternativer er de samme for offer og mobber, men formulert slik for de sistnevnte at en selv gjør disse tingene mot andre. Flere andre tilleggsspørsmål følger.

Senter for Adferdsforskning, SAF (barne- og ungdomsskolen)

Også SAF bruker to hovedspørsmål om mobbing.

1. *Hvor ofte har du dette skoleåret: Mobbet/plaget andre elever på skolen?*
2. *Hvor ofte har du dette skoleåret blitt: Mobbet/plaget på skolen?*

De fire svaralternativene til alle spørsmålene viser både hvorvidt mobbing (som mobber eller offer) har skjedd eller ikke, og i tilfellet, dens hyppighet: *aldri, av og til, omtrent hver uke og omtrent hver dag.*

Rettet mot både offer og utøver inkluderer SAF også spørsmål omkring mobbing ved bruk av mobiltelefon (samtaler, tekstmeldinger). Flere tilleggsspørsmål om mobbing ble også brukt.

Oppbyggingen av spørsmålene er lagt opp som hos Olweusgruppen /Hemilsenteret, slik at det ikke går an å se hvem som må svare på hva i utfyllingen av skjema (felles situasjon). SAF har også en kortversjon av sitt måleinstrument, som er rettet spesifikt inn mot mobbing og laget for små barn (3. og 4. klasse). Her er det bare to hovedspørsmål om mobbing: *Har du mobba/plaga andre?* og *Har du selv blitt mobba/plaga?* (spørsmålene tatt fra undersøkningen i Karmøy kommune 2001). Begge to spørsmålene besvares i forhold til tre former av mobbing: a) å erte, b) å stenge ute, ikke være med deg, og c) å slå, sparke eller dytte.

NOVA (Ungdomsskole og videregående)

I *Ung i Norge* ble selve mobbebegrepet ikke introdusert i spørreskjemaet, men det ble spurt om elever

”i løpet av skoleåret har *blitt frosset ut, plaget eller ertet av medelever på skolen eller på skoleveien*” (Bakken & Nordahl, 2003, 4).

Fem svaralternativene var brukt: *aldri, sjeldnere, en gang i uka, noen ganger i uka, og hver dag eller nesten hver dag.*

Elevinspektørene

I Elevinspektørene har mobbing blitt målt med spørsmål som avviker fra de som har blitt brukt i andre undersøkelser. Hovedspørsmålet er:

Gruer du deg til å gå på skolen fordi du blir mobbet?

Å sette spørsmålet slik et ganske problematisk, fordi det tar faktisk opp eller spør om to forskjellige ting: *å grue seg til å gå på skolen* og *mobbing*. I mange tilfelle kan disse to naturlig være nært relatert men ikke nødvendigvis.

Det ble også spurt om hvem det er som mobber, *Blir du mobbet av: elever i klassen, andre elever på skolen, lærere, andre ansatte på skolen?*, samt om muligheten å snakke med noe hvis en blir plaget eller har det vanskelig.

LKS (Videregående skole)

Det er riktig nok utført flere undersøkelser (...) som omhandler andre forhold, som for eksempel atferd, hvor mobbing har vært en sekundær del, men vi fant ikke studier som primært omhandlet mobbing i videregående skole verken før eller etter Reform 94. *Mobbing i videregående skole* (Sandsleth & Foldvik, 2000, 5)

I prosjektet *Mobbing i videregående skole* har omfanget av mobbing blitt beskrevet både ved bruk av direkte spørsmål om mobbing med ja-nei dikotomi og 5-klasserte svaralternativer, samt ved statistisk opparbeidete indikatorer. I tillegg til interesse mot forekomsten av mobbing gjennom elevenes egen atferd, opplevelser og meninger, var også klasse- og arbeidsmiljø samt skolekultur forsøkt utforsket gjennom opplevelser av klassestyrere og lærerne (separate spørreskjemaene). Spørsmålet som ble brukt var:

Har du blitt mobbet av andre elever dette skoleåret? (ja/nei)

Dette ble fulgt opp med spørsmål om hyppigheten av syv forskjellige former/aspekter av mobbing som ble direkte tatt ut fra definisjonen (se tabell 2). De fem svaralternativene som ble brukt, var *flere ganger per uke, omtrent ukentlig, av og til, sjelden, aldri*.

Mens tidsreferansen i disse spørsmålene var *dette skoleåret*, ble det også spurt om hvor ofte en hadde blitt mobbet *forrige skoleår*. Det om selv å mobbe andre ble kartlagt med et påstand:

Jeg er med på gjøre ting som kan oppfattes som mobbing.

Svaralternativene gitt var de samme fem som til andre spørsmålene ovenfor.

I tillegg til elevmobbing (bare elevene involvert), dekket prosjektet også lærerengasjert mobbing (lærer som mobber eller offer). I tillegg til egne opplevelser, dekket spørsmålene mobbing av andre:

Har det hendt at lærere har mobbet/plaget deg dette skoleåret?

Har det hendt at lærere har mobbet/plaget andre elever dette skoleåret?

Er det noen elever i klassen som prøver å plage noen av lærerne dine?

Har du dette skoleåret vært med på å mobbe/plage lærerne på skolen?

Svaralternativene til alle disse spørsmålene var ja/nei-dikotomi.

Vedlegg 6: Liste over materiell fra undersøkelsene som har vært med i evalueringen (oppdatert 22/3/2004)

Hemilsenteret

Pakke I:

1. Olweus, D. Mobbing i skolen. Hva vet vi og hva kan vi gjøre. Universitetsforlaget. 1992.
2. Notater til presentasjon på møte i Utdannings- og Forskningsdepartementet 24.10.2002.
3. Enkelte overheads om frekvens av mobbing (ink. SAF resultater)
4. Solberg, M. E. & Olweus, D. 2003. Prevalence estimation of school bullying with the Olweus Bully/Victim Questionnaire. *Aggressive Behavior*, vol. 29, pp. 239-268.
5. Olweus, D. 1999. Sweden. In P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. Catalano & P. Slee (Eds.) *The nature of school bullying: A cross-national perspective*. London, UK: Routledge, pp. 7-27.
6. Olweus, D. 1999. Norway. In P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. Catalano & P. Slee (Eds.) *The nature of school bullying: A cross-national perspective*. London, UK: Routledge, pp. 28-48.
7. Olweus, D. 2003. Innspill til spørsmål om mobbing – elevinspektørene. 13.10.2003.
8. Olweus, D. 2003. Til forsvar for lærerne – kritikk av ”Elevinspektørene”. (om mobbing av elever fra lærere)
9. Oversikt over forskningsprosjekter (Olweus)
10. Olweus, D. & Thyholdt, R. 2003. Nye positive resultat med Olweus-programmet mot mobbing. Preliminær rapport. Oktober, 2003.
11. Olweus, D. 2001. Antimobbingsprosjekt i Oslo-skoler med meget gode resultater. 26.1.2001.
12. Olweus, D. 1999. Noen hovedresultater fra det nye Bergensprosjektet mot mobbing og antisosial atferd i skolen.
13. SPØRRESKJEMA om mobbing til elever (N01-SENIOR)
14. SPØRRESKJEMA om mobbing til elever (N01-JUNIOR)
15. KODEBOK: til spørreskjema om mobbing til elever. August 2000.
16. Olweus, D. 2002. Instruksjoner ved administrering av Olweus’ spørreskjema om mobbing til elever på lavere og høyere klassetrinn (KLTR 3-10+) (Instruksjoner for N01-JUNIOR og SENIOR)
17. Olweus, D. 2002. Informasjon om registrering og koding av elevenes svar (Olweus’ Olweus’ spørreskjema om mobbing til elever) (QN02GINFKOD)
18. Bruk av BVQ-STAT. PC-program. November 2002.

Pakke II: Hemil

19. Resultater for Olweus' spørreskjema om mobbing. Undersøkelse i mai 2002.
"Dette viser resultatene for 39 barneskoler. Hver enkelt skole får en slik utskrift for sine resultater."
20. Smith, P. K. & Brain, P. 2000. Bullying in schools: Lessons from two decades of research. *Aggressive Behavior*, vol. 26, pp. 1-9.
- 20B. Whitney, Irene & Smith, Peter, K. 1993. A survey of the nature and extent of bullying in junior/middle and secondary schools. *Educational Research*, vol. 35, nr. 1, 3-23.
21. Ross, D. M. 2003. Childhood bullying, teasing, and violence: What school personnel, other professionals, and parents can do. (2. ed) (En utdrag fra en fersk amerikansk bok om mobbing.)
22. Olweus, D. 2002. Mobbing i skolen: Nye data om omfang og forandring over tid. Sammendrag av utvalgte deler av Olweus' presentasjon ved fagseminar om lærings- og oppvekstmiljø, arrangert av Utdannings- og forskningsdepartementet. 31.01.2002.
23. Olweus, D. & Thyholdt, R. 2003. Nye positive resultat med Olweus-programmet mot mobbing. Preliminær rapport. 25.9.2003.
24. Olweus, D. 2003. Bullying at school: Prevalence estimation, a useful evaluation design and a new national initiative in Norway: *Association for Child Psychology and Psychiatry Occasional Papers*, pp. 5-17.
25. Kallestad, J. H. & Olweus, D. 2003. Predicting teachers' and schools' implementation of the Olweus bullying prevention program: A multilevel study. *Prevention & Treatment*, Vol. 6, Article 21, posted Oct. 2003. (APA, online jrnls)
26. Price, R. H. 2003. Introduction to Kallestad and Olweus (2003). Systems within systems: Putting program implementation in organizational context. *Prevention & Treatment*, Vol. 6, Article 21, posted Oct. 2003. (APA)
27. Forgatch, M. S. 2003. Commentary on Kallestad and Olweus (2003). Implementation as a second stage in prevention research. *Prevention & Treatment*, Vol. 6, Article 21, posted Oct. 2003. (APA)

SAF

1. Midthassel, U. V., Manger, T., & Torsheim, T. 2002. Community effects on teacher involvement in school development activity: A study of teachers in cities, smaller towns and rural areas in Norway. *Research Papers in Education*, 17(3), pp. 293-303.
2. Midthassel, U. V., Bru, E. & Idsøe, T. 2000. The principal's role in promoting school development activity in Norwegian Compulsory Schools. *School Leadership & Management*, 20(2), pp. 247-260.
3. Bru, E., Stephens, P. & Torsheim, T. 2002. Students' perceptions of class management and reports of their own misbehavior. *Journal of School Psychology*, 40(4), pp. 287-307.
4. Bru, E., Murberg, T. A. & Stephens, P. 2001. Social support, negative life events and pupil misbehaviour among young Norwegian adolescents. *Journal of Adolescents*, Vol. 24, pp. 715-727.
5. Bru, E., Boyesen, M. Munthe, E. & Roland, E. 1998. Perceived social support at school and emotional and musculoskeletal complaints among Norwegian 8th grade students. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 42(4), pp. 339-356.
6. Roland, E. & Idsøe, T. 2001. Aggression and bullying. *Aggressive Behavior*, Vol. 27, pp. 446-462.
7. Roland, E. Pluss 70 prosent mobbing. *Utdanning*, nr. 3, januar 2003.
8. Bru, E. 1998. Skolemiljø og psykososiale vansker. En presentasjon av resultater fra en kartleggingsundersøkelse blant norske skoleelever. Høgskolen i Stavanger. Senter for Atferdsforskning.

SPØRRESKJEMAENE:

9. Skolemiljø -01. Elevskjema 5., 6., 7. klasse. HiS. SAF.
10. Skolemiljø -01. Lærerskjema. HiS. SAF.
11. Skolemiljø -01. Elevskjema 8., 9., 10. klasse. HiS. SAF.
12. Skolemiljø -01. Foresatteskjema. HiS. SAF.

NOVA

1. Metoderapport for datainnsamling til Ung I Norge 2002. Rossow, I. & Bø, A. K. NOVA 2003. (downloaded from internet)
2. Bakken, Anders & Nordahl, Thomas 2003. Mobbing og sosial isolasjon i ungdomsmiljøene. Hva viser NOVA's ungdoms- og skoleundersøkelser. Rapport fra NOVA.
3. Nordahl, Thomas. 2000. En skole - to verdener: et teoretisk og empirisk arbeid om problematferd og mistilpasning i et elev- og lærerperspektiv. Rapport / NOVA, ISSN 0808-5013 ; 11/00. (Doktorgradsavhandling - Emne: Skole / Atferd / Elever / Mistilpasning / Problematferd / Samspill / Lærere / Ungdomsskolen) – *Bestilt 26.1.2004*.
4. Vedlegg 7: Spørreskjema til ungdomsskole
5. Vedlegg 8: Spørreskjema til videregående skole
6. Vedlegg 7: Skoleskjema
7. Fauske, H. & Øia, T. (2003). *Oppvekst i Norge*. Oslo: Abstrakt forlag

LKS

1. Sandsleth, G. & Foldvik, H. M. (2000). Mobbing i videregående skole. Skriftserie 1/2000. LKS
Sent først av LS og senere en annen kopi fra LKS.
2. Val Flaatten, S. & Sandsleth, G. 2001. Prosjektplan for "Bry deg!" for høst 2001 – vår 2003. LKS. (evalueringsrapport vil være ferdig i februar – skal ettersendes - - - ikke mottatt)
3. Miljøundersøkelse i videregående skole. Et kartleggingsinstrument for bruk i klassenivå. Tema: Mobbing og miljø. LKS.
4. Miljøundersøkelse i videregående skole. Et kartleggingsinstrument for bruk i skolenivå. Tema: Mobbing og miljø. LKS.

DMM - og annet om Barnehagene

1. Intervjuskjema
2. Spørreskjema
3. Prosjektbeskrivelse
4. 1/2 rapporten om prosjektet "Kvalitet i barnehagen": Søbstad, F. (2002). Jaktstart på kjennetegn ved den gode barnehagen. Første rapport fra prosjektet "Den norske barnehagekvaliteten". DMMHs publikasjonsserie nr. 2/2002.
5. 1/2 rapporten om prosjektet "Kvalitet i barnehagen": Kvistad, K. (2003). Uderveis – alltid? Andre rapport fra prosjektet "Den norske barnehagekvaliteten". DMMHs publikasjonsserie nr. 1/2003.

Mobbing i barnehagen. Et hefte for deg som arbeider i barnehagen. Barne- og familiedepartementet. 2004. (Produsert som en del av MMM.)

Elevinspektørene & LS

Wærness, J. I. & Kavli, H. med Lindvig, Y., Kalve, Al. & Sundal, K. (2004). Analyse av Elevinspektørene. MMI & LÆRINGSlaben.

I tillegg har oppdragsgiveren sent følgende materiell:

1. Känkningar i skolan. Förekomst, former och sammenhang. Osbeck, C., Holm, A-S. & Wernersson, I. Rapport 5 från Värdegrunden. Tematisert forskning, utbildning och regional utveckling inom skolans verksamhetsområde. Göteborgs Universitet. 2003.

Følgende materiell ble delt ut i møtet med politiker 9.12.2003:

1. Lærings- og oppvekstmiljøet. Læringsenteret.
Samlet informasjon om det sentrale arbeidet med en rekke temaer innenfor lærings- og oppvekstmiljøet.
2. MIMIR Nr. 4/2003 Nyhetsblad fra Læringsenteret.
3. Familia Nr.3/2003. Barne- og Familiedepartementet

